

SZAKDOLGOZAT

Szabó Henrietta Al-Qahirah

2025

Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem

Budai Campus

**Tájépítészeti, Településtervezési és Díszkertészeti
Intézet**

Tájrendező és kertépítő mérnöki alapképzési szak

**Történeti útvonalak és hidak, utakhoz kapcsolódó tájértékek
a Zsámbéki-medencében**

Belső konzulens: Hubayné Dr. Horváth Nóra

Belső konzulens

intézete/tanszéke: Tájvédelmi és
Tájrehabilitációs
Tanszék

Készítette: Szabó Henrietta Al-Qahirah

Budapest

2025

TARTALOM

1.	Bevezetés	5
1.1	Témaválasztás indoklása, motivációk.....	5
1.2	Célok, kutatói kérdések.....	5
2	Alkalmazott módszerek	6
3	Szakirodalmi áttekintés	6
4	Történeti utak fogalma, értelmezése.....	8
4.1	Történeti utak típusai	8
4.1.1	Történeti utak kialakulásának korszakai Magyarországon.....	9
4.1.2	Római kori hadiutak Magyarországon.....	9
4.1.3	Középkori kereskedelmi és hadiutak Magyarországon	11
5	Történeti utak a Zsámbéki-medencében - Mintaterületi áttekintés	13
5.1	Lehatárolás, elhelyezkedés	13
5.2	Mintaterület jellemzése.....	14
5.2.1	Természeti és regionális adottságok	14
5.2.2	Tájtörténeti áttekintés	14
6	Történeti utak változásai a Zsámbéki-medencében.....	20
7	Történeti utak típusai a Zsámbéki-medencében	24
7.1	Szőlőhegyi löszmélyutak	24
7.2	Fehér út	27
7.3	Kereskedelmi út	27
8	út menti történeti tájjelemek	29
8.1	Hidak.....	29
8.2	Római kori villák, villagazdaságok	37
8.3	Templomok, kápolnák	40
8.3.1	A töki templomrom.....	40
8.3.2	Zsámbéki romtemplom	41
8.3.3	Zsámbéki Pestis Kápolna.....	42
8.3.4	Tinnyei Szent Jakab templom.....	42
8.3.5	Szent Mihály öregtemplom és kálvária, Budajenő	42
8.3.6	Telki Szent István templom	43
8.4	Út menti kereszttek	44
8.5	Vízimalmok	46

9	Javaslatok	48
9.1	Történeti utakat, hidakat bemutató tanösvény	48
9.2	Történeti egyedi tájérték bemutatása	49
9.3	Történeti utakhoz kapcsolódó tájelemek védetté nyilvánítása	52
10	Összefoglalás	54
11	Irodalomjegyzék	55
	Nyomtatott.....	55
	Internetes források.....	56
	Szóbeli adatközlők	58
12	Tervlapok jegyzéke.....	59
13	Ábrajegyzék.....	59
14	Mellékletek	62

1. BEVEZETÉS

1.1 TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA, MOTIVÁCIÓK

Azért választottam ezt a különleges témát, mert mindig is érdeklődtem a történeti kutatások iránt, ez családi vonásként maradt rajtam nagypapámtól. Emellett rokonaim és barátaim is élnek az érintett településeken, ezáltal hozzám is közelebb áll a választott terület. A dolgozatomban a történeti utakat, útvonalakkal kapcsolatos tájértékeket tárom fel, kutatom a Zsámbéki-medencében, illetve feldolgozom, kataszterezem, korábbi időállapotokkal összehasonlítom, javaslatokat teszek a történeti útvonalak és hozzájuk kapcsolódó egyedi tájértékek megőrzésére és bemutatására. Véleményem szerint az adott településre jellemző településképnek legmeghatározóbb elemei az utak. Ezen utak mentén alakultak ki a települések, melyeket generációk alakítottak olyanná, amilyennek ma megismertük. Sok jellegzetességet is birtokolnak, például mikor fültanúja voltam egy helyiek általi eszmecsérének, idézem: „Tudod ott van a fő út nagy kanyarja után a bal oldalon!” - „Igen így már tudom.”. Szerintem ez a beszélgetés mindent elárul, hogy mennyire is fontos egy település történetében, alakulásában, formálódásában és a lakosok szemében is az utak hagyományos nyomvonala, mely egy életen át kíséri őket, ezzel nagyszerű tájékozódást, identitástudatot adva. Erről nekem az az érzés jut eszembe, hogy milyen jó úgy beszélni a szülővárosomban egy szintén helyivel, hogy akár csak jellegzetes tájelemeket említek és ő így is tudja, mire gondolok, mit keresek.

1.2 CÉLOK, KUTATÓI KÉRDÉSEK

Legfontosabb célom a témával kapcsolatban, hogy megértsem miért is fontosak ezek a tájértékek egy település történelmében, történetében, miért fontos ezeket megőrizni és szeretnék javaslatot tenni ezen tájértékek védettség alá helyezésére, mert úgy gondolom, hogy az adott településnek a történetében és az identitástudatában is igen nagy jelentősége van a történeti tájértékeknek és azok megőrzésének. Az alábbi kérdéseimre keresem a választ a kutatásom során:

- Miért fontos a történeti utakat, hidakat megőrizni, mint tájértékeket?

- A tervezési területem települései szempontjából miért fontos megőrizni ezeket a tájértékeket?
- Milyen állapotúak a történeti hidak és utak, miként befolyásolják a jelenlegi infrastruktúrát?
- A tájat miképpen alakították át a történeti útvonalak, hidak, települések szempontjából mennyire meghatározó tájértékek?
- Melyek a történeti utak, hidak és útvonalaihoz kapcsolódó tájértékek a Zsámbéki-medencében?
- A Zsámbéki-medence történeti hídjai, útjai és útvonalaihoz kapcsolódó tájértékei miként őrizhetők meg és mutathatók be?

2 ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

A dolgozatom készítéséhez szükséges vizsgálataim módszereit ismertetném röviden. A legfőbb alkalmazott módszereim közé sorolható a terepi bejárás, tájtörténeti elemzés, illetve az archív térképek elemzése, digitalizálása. Az első terepi bejárásom egy általános bejárást tettem, hogy hol helyezkednek el a kutatott tájértékek, majd a többi bejárás során céltudatosan egyénileg készített térképpel mentem el a dokumentálandó tájértékekhez, melyekről fotódokumentációt is készítettem. Alaptérképeimként az OpenStreetMap-et és a magyarországi katonai felmérések térképeit használtam, azok segítségével digitalizáltam a jelenlegi úthálózatot, az egykori utakat, illetve ezeket egymásra rétegelve kiszűrtem mely konkrét utak, útszakaszok és utakhoz tartozó tájjelemek (pl.: út menti keresztek, malmok, hidak) maradtak fenn az eltelt évek során. E térképek végső célja egy időállapotokat összevető elemzés készítése a jelenlegi állapotra vetítve az utakról, hidakról és a hozzájuk kapcsolódó tájértékekről.

3 SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS

A szakirodalmi kutatást az alábbi kulcsszavak segítségével hajtottam végre: római kor, limes, út, római, utak, középkor, középkori, tájrégészet, Zsámbék, Zsámbéki-medence, Perbál, Tök, Tinnye, Budajenő, Telki, Herceghalom, Páty, hidak, kereskedelmi út, fészület, útmenti kereszt, medieval, medieval roads, historical roads.

Az utak nem csupán közlekedésre szolgálnak egy település vagy településeggyüttes "életében". Ezek a lineáris elemek az összeköttetést biztosítják, emellett fontos szerepet

játszanak a települések formálódásában, szerveződésében és a kultúrában egyaránt. Meghatározó elemeik a hozzájuk kapcsolódó útelemek, mint például a hidak, alagutak, falak és az épületek, melyek a templomok, kápolnák, házak, malmok. Az utak megőrzéséhez megfelelő intézkedéseket eme utak jelenlegi állapota, története határozza meg. Ezeket a gondolatokat foglalta össze egyetlen mondatban egy angol nyelvű könyv egyik fejezete, amiben ALBERTA CANAZZI, MAURIZIO BORIANI (2021) fogalmazta meg ezen utak megőrzésének fontosságát, idézem: *“Ezeket ma már tájépítészeti és kulturális erőforrásként lehetne használni, de ezt az örökséget speciális leltárokkal kell megőrizni.”* (CYCLING & WALKING FOR REGIONAL DEVELOPMENT, pp 85-103.). Választásomat a témára a történeti kutatások iránti érdeklődés ihlette, a szakirodalmak és források keresésekor számos hasznos szakcikket és könyvet találtam ezek közül kiemelendő, az, melyben TÓTH LÁSZLÓ (1995) összefoglalta egészen az első fennmaradt írásos emlékektől kezdve a 20.század végéig bezárólag Magyarország közútjainak történetét. Az utóbb említett könyv részletes ismertetést adott témám központi elemeire, a római és középkori utakra mind szövegesen, mind ábrákkal. A római utakkal kapcsolatban Firnigl Anett a Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóiratban (2007, 182.old.) kifejtette, hogy a római utak nyomait lelhetjük fel főként a mai napig, mert jól kiépített utak voltak és kiválóan ellen tudtak állni az idő „vasfogának”. Ezeket az utakat lehet megtalálni például Óbudán, többek közt a Borostyánkő út a vonalán Sopronban és Szombathelyen is. (FIRNIGL ANETT, 2007). Fontos megemlíteni az utak mellett a hozzájuk tartozó tájelemeket is, mint például az útmenti keresztek, mert ezek a keresztek nem csupán szakrális jelentéssel bírnak, hanem a falvak egykori határait is képezik, így nagy szerepük volt a tájékozódásban (BUDAJENŐ, TAK, 2017). A lehatároláson belüli települések Településképi Arculati Kézikönyveit forgatva rengeteg hasznos információ akadt a kezembe, köztük a téma kulcsfontosságú elemei is, miszerint Tök településén egykor áthaladt az Aquincum és Floriana római hadiút, emellett a középkorban egykor egy kiemelten fontos útvonal is áthaladt, mely Székesfehérvárat és Esztergomot kötötte össze (TÖK, TAK,2018)

4 TÖRTÉNETI UTAK FOGALMA, ÉRTELMEZÉSE

A történeti utak, olyan útvonalak melyek egy adott területen történelmi háttérrel, jelentőséggel bírnak, egy bizonyos korszakon át tartó használat következtében. (URL22) Hivatalosan az 1711 előtt keletkezett utakat tekintjük történeti utaknak. Személyes értelmezésem szerint történeti útnak tekinthetők azok az utak, melyek a történelem során valamikor fontos szerepet töltek be, például a római kori úthálózat, illetve a középkorban kialakult kereskedelmi utak (pl. selyem út, sóutak), útvonalak, melyek az országon belül és kívül is jelentős központokat, embereket kötöttek össze. E gondolatom után a forráskutatás során egy könyvben leltem az alábbi idézetre, melyet egy japán mérnök írt a Kiskőrösi Közúti Szakgyűjteménybe bejegyzésként: „*Az utak nem csak az országokat kötik össze egymással, hanem az ott élő népeket is.*” (TÓTH, 1995, 5.old.), Nagy szellemek, ha találkoznak...

4.1 TÖRTÉNETI UTAK TÍPUSAI

Magyarországon túlnyomórészt kereskedelmi utak húzódtak. Az Árpád-házi királyokat követően kezdődött az ország kereskedelmi, gazdasági, pénzügyi felvirágzása, de az egyetemes átalakulás a reneszánsz kortól kezdődött. Fejlődött a közlekedés, megkezdődtek az útépitések Nyugat-Európában és ezzel fejlődött maga a közlekedés minősége is. Bécs és Buda között Mátyás király állította fel az első postajáratot, ami elsősorban az uralkodó és a környezetének összeköttetését segítette. Az általános kereskedelmi utak (ahol elsősorban mezőgazdasági árukat, szövött árukat szállítottak) mellett igen keresett cikk volt a só, ezáltal létrejöttek sóutak például Magyarország és Erdély között, de említést érdemelnek a később kialakult postautak is. (TÓTH, 1995) A bor nagyon népszerű kiviteli cikk volt. A pincehegyeken, szőlőhegyeken található löszös mélyutak, horhosok, melyek a szekerek, kocsik vas kerekeiknek és az erózió hatására alakultak ki, a tervezési területemet is érintik Zsámbékon és Tökön a Nyakas-hegyen, illetve Pátyon a Pincehegyen a pincesorok között kanyarognak.

Kutatásom során típus szerint is ismertetem ezeket a történeti úttípusokat az alábbiak szerint csoportosítva:

- Kereskedelmi út
- Hadiút
- Mélyút

4.1.1 Történeti utak kialakulásának korszakai Magyarországon

A történelem minden korszakának folyamán voltak fontos kereskedelmi utak az ország területén, melyek a középkorban hadiútként is voltak használva. Szilárd burkolattal azonban csak a hegyvidéki utak rendelkeztek, ugyanis a kőanyag ott helyben található volt. Magyarországon átvonulási útvonalakat már az Árpád-házi királyok is biztosítottak a keresztes hadjárat csapatainak is, emellett a levantei kereskedelem is érintette hazánkat nyugat és kelet között egyaránt. Európában a magyar birodalom a legjelentősebb kereskedelmi és gazdasági szereppel bírt az Anjou királyok uralkodása alatt, de még a török hódoltság és a Habsburg uralkodás alatt is az ország kiemelt jelentőségű összeköttetést képviselt. A Kárpát-medence vízi átkelőhelyei az ősidőktől fogva ott voltak, ahova később új átkelőket építettek, ilyenek a fahidak, illetve a vas-és acélhidak. Kőutakat az Alföld elhagyatott részein csak a vasúthálózat kiépítése után kezdtek készíteni, ilyen az első hosszú útszakasz, mely 300 km hosszú volt, ezt a magyar állam a 19. század végén építette (TÓTH, 1995)

4.1.2 Római kori hadiutak Magyarországon

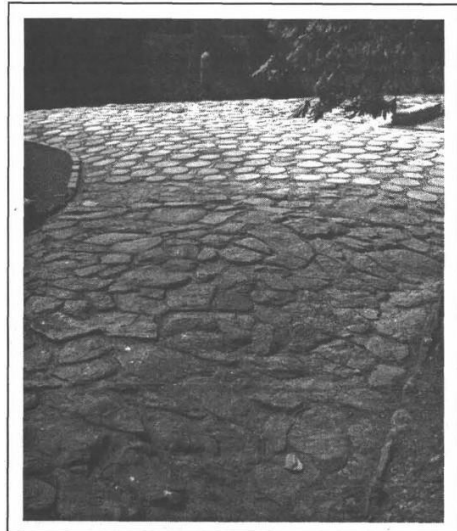
A római kori úthálózat építése körülbelül i. e. 500 körül kezdődött. Elengedhetetlen volt a kereskedelem és a hódítások végett. Elsősorban a tisztviselők és az utazók közlekedésének, a hadsereg mozgásának megkönnyítésére, illetve a postaszolgálat és a kereskedelem működése miatt. Különböző úttípusok jöttek létre: kisebb, helyi utaktól egészen a katonai bázisokat és nagyobb városokat összekötő hosszú, széles országutakig. A főbb utakat (*via*-k) jellemzően kőburkolattal építették és gyakran erősítésképpen fémbevonatot kaptak. Az utak megfelelő vízelvezetése érdekében a burkolat nem volt teljesen egyenletes és az utak mentén gyalogos sávok, kitérők és árkok is voltak. Gondosan kimért vonalak mentén épültek igazodva a terepfelszínhez, a szakadékokon és folyókon hidakat építettek. Az országutak alaposan megtervezett rendszerben épültek, és egyes szakaszaik, néhányuk eredeti római kori neve is a mai napig fennmaradtak. A római kori főutak állami tulajdonban voltak és közköltségen építették őket. Ezek az utak más fő közutakhoz, a tengerhez, illetve jelentősebb városokhoz, folyókhoz vezettek. A földbirtokosoknak, akik szomszédosak voltak egy adott úttal, egy fix hozzájárulást kellett fizetniük az utak fenntartása érdekében, hiába voltak a közutak az állam birtokában. A magán- és mellékutak egy másik kategóriába tartoztak, melyeket magánszemélyek építettek, vagy azok az utak, melyek az ő birtokait szeltek át. A tulajdonosok ezen utakat közhasználatra megnyithatták és ide sorolhatók azok az útvonalak, melyek a főutakról a

birtokokra és kisebb településekre vezettek. A mellékutakat *viae rusticae*-nak nevezték, amik a főbb *via*-kat, azaz a főutakat kötötték össze. Mindkét típusú út lehetett kavicsos vagy kőburkolatú egyaránt. Elsősorban az úthálózatot a hadsereg vette igénybe, de a civil forgalom számára is elérhető volt például a Birodalmi Postaszolgálat működésében, kiemelten fontos szereppel rendelkezett. A római kori villák, kisebb telepek általában az utak és jelentősebb vízfolyások mentén alakultak ki. (URL15)

A római korban Magyarországon az időszámítást követő századokban kezdték meg az utak építését, melyek rendszeresen karbantartott utak voltak. Ezek az utak kereskedelmi, ugyanakkor katonai szempontok szerint készültek, de úgy kellett kialakítani, hogy az egyébként is fennálló folyamatos veszélyt elhárítsa a szomszédos népek támadásai ellen, így természetes határra volt szükség mely könnyen védhető, ez a természetes határ a Duna lett. Pannónia meghódítása után lehetőség nyílt a Balkán felé történő áruközvetítésre, ezt követően pedig észak felé is a Borostyán-úton át. A dák királyság folyamatos veszélyt jelentett támadásaival az országra, illetve a kereskedelmet is akadályozta. Dácia meghódítása gazdaságilag is nagyon jelentős volt ugyanis arany-, ezüst-, és sóbányákkal is rendelkezett, ez a birodalom érdekét nagy mértékben szolgálta, a középkorban igen fontos sószállító út is indult a területről (TÓTH,1995).

Számos jelentős úthálózat épült ki Pannóniában és Dáciában, ezeket ásatások során fellelt útmaradványok, illetve korabeli térképvázlatok támasztanak alá, de nincsen két egyforma térkép a római utak tényleges hálózatáról, mert mindről csak közvetett feltevések vannak, de a legfontosabb utak közül is sok látható egészen a mai napig országszerte (1. ábra), illetve a mai úthálózat alatt is sok római kori útmaradvány fekszik (TÓTH, 1995).

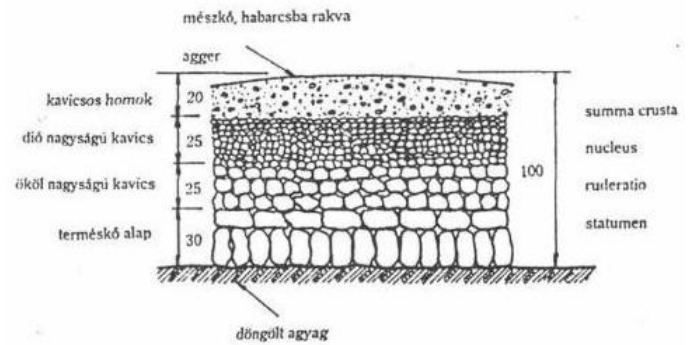
1. ábra: Római kori út részlete Savariából
(Forrás: Tóth, 1995)

Az egyik legnagyobb szakmai érdeme a rómaiaknak, hogy az utakat rendszeresen karbantartották és javították, ha kellett. Az utakat több rétegben burkolták, melyet a 2. ábra szemléltet. A burkolat mészkő, alatta az első réteg kavicsos homok, ezt követte a dió nagyságú kavics, majd ököl nagyságú kavics, alatta terméskő alap és a legalsó rétegbe döngölt agyag, tehát elég jól alapozott utakat

hoztak létre, ennek köszönhető, hogy helyenként ma is járhatóak ezek az utak, amiken nem a mai úthálózat fut. A fő vagy főbb utak szélessége körülbelül 5-7 m, a mellékutak pedig 3 m szélesek voltak, emellett mérföldköveket helyeztek az utak mentén el, ezeket nagyjából 1500 m távolságban egymástól (TÓTH, 1995)

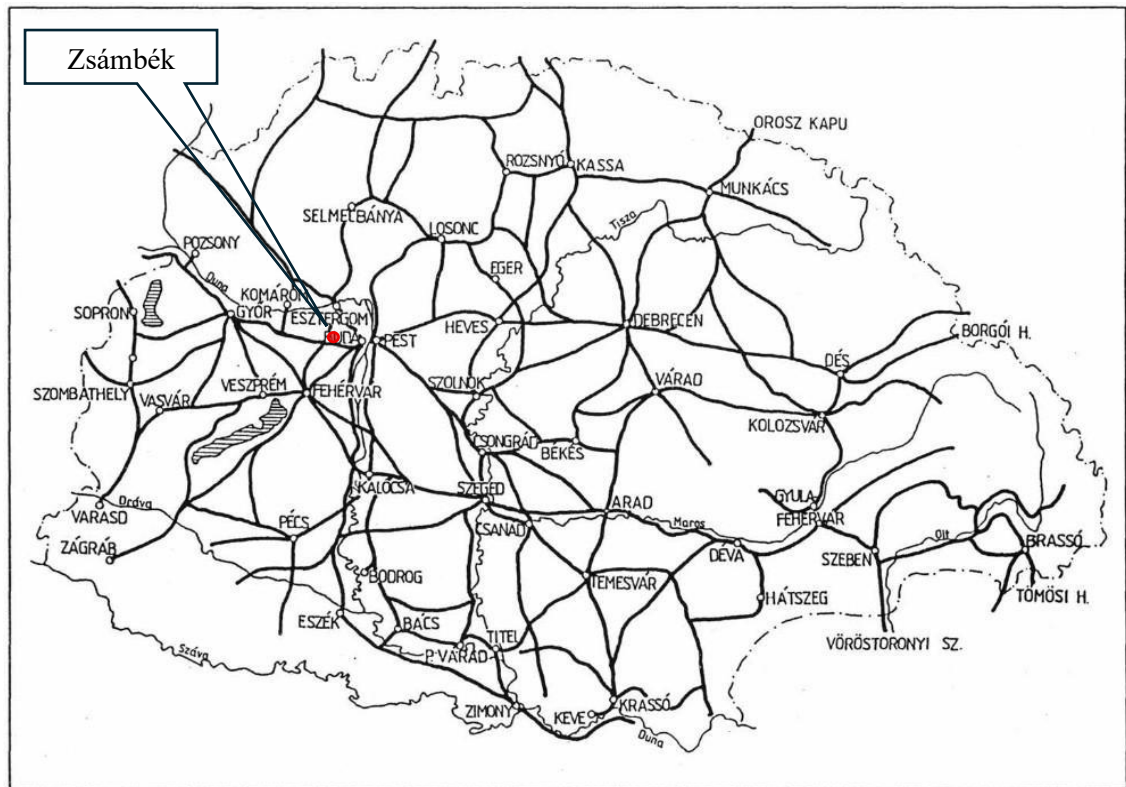
2. ábra: Római út keresztmetszete (Forrás: Tóth, 1995)

4.1.3 Középkori kereskedelmi és hadiutak Magyarországon

A középkorban igen nagy jelentőség és hangsúly volt a hadi utakon, mivel állandó problémát jelentett a külföldi fenyegetettség, illetve a sok belviszály. A Székesfehérvárról induló hadiút kötötte össze Magyarországot Horvátországgal, de a békeidők alatt a kereskedelmet kiválóan szolgált. A Debrecen fele vezető hadiút hasonló volt az utóbbihoz, ez Budáról indult és volt egy Dés fele evező ága is, mely sóútként volt ismert. A levantei kereskedelem szárazföldi útvonalába esett Magyarország is az Árpád-házi királyok idején, ezt a magyar kereskedők ki is használták, majd ezután Budavár kereskedelmi központként is működött kelet, nyugat és dél fele is, A kereskedők körében a vízi útvonalak is népszerűek voltak, elsősorban a legfőbb vízi útvonal a Dunán, Dráván, Maroson és a Száván működött. A vízi útvonalak a sószállításban is nagy szerepet játszottak. Az utakról kevés konkrét információ van, a főbb Árpád-kori utakat a 3. ábra mutatja be. A használhatóságuk nagyban függött az évszakoktól, de az útvonalakat, hidakat a keresztres hadak vonulása előtt helyrehozták. Kövel burkolt utak jellemzően a hegyvidéki területeken húzódtak a helyben megtalálható anyagok miatt, a mocsarakon pedig fából készült dorong- illetve rózseutakat alkalmaztak. A közlekedés a szárazföldön gyalog, lóháton, szekéren, taligán folyt. (TÓTH,1995)

3. ábra: Főbb utak az Árpád-korban (Forrás: Tóth, 1995)

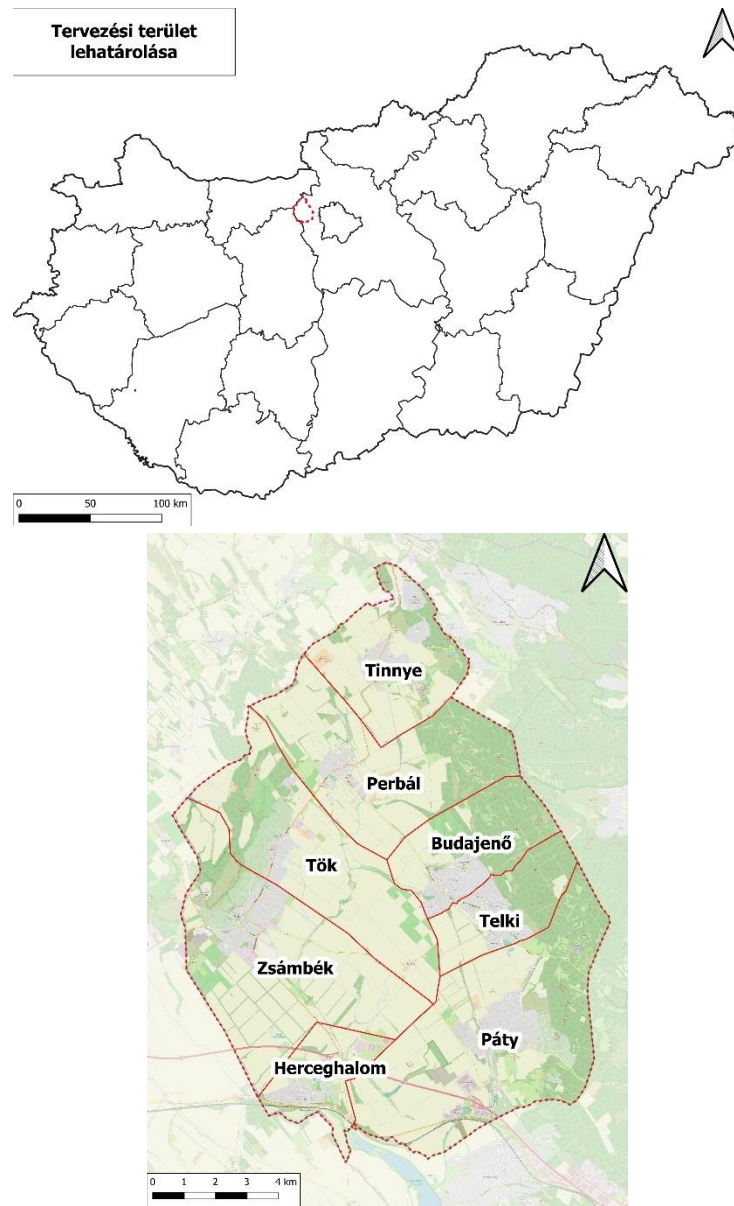

5 TÖRTÉNETI UTAK A ZSÁMBÉKI-MEDENCÉBEN - MINTATERÜLETI ÁTTEKINTÉS

5.1 LEHATÁROLÁS, ELHELYEZKEDÉS

A vizsgált mintaterületem a Zsámbéki-medence, mely a Dunazug-hegyvidék középtájhoz és a Bicske-Zsámbéki medence kistájcsoporthoz tartozik (KAPOVITS, 2014). A lehatárolásom 8 települést foglal magába, melyek: Zsámbék, Tök, Perbál, Tinnye, Budajenő, Telki, Páty és Herceghalom. A lehatárolást az Open Street Map segítségével végeztem a települések közigazgatásai mentén, melyet a 4.ábrán szemléltetek.

4. ábra: A Zsámbéki-medence elhelyezkedése és az érintett települések (*Forrás: saját ábra, alaptérkép forrása: Open Street Map*)

5.2 MINTATERÜLET JELLEMZÉSE

5.2.1 Természeti és regionális adottságok

A Zsámbéki-medence medencesíkságát a Budai-hegység, az Etyeki-dombság és a Gerecse öleli körbe. Felszínépítő alapkőzetei közé sorolható az agyag, a lösz, a mészkő, az édesvízi mészkő, a lejtőüledék, és a kavics. A medence belsejére jellemzők a jó termékenységű mészlepedékes csernozjom talajok, míg a magasabban fekvő talajok már közepes termékenységű rendzina talajok, illetve barnaföldek. A közepes minőségű talajokat inkább szőlő- és gyümölcsstermesztésre használják, míg a jobb minőségűeket szántóként hasznosítják. (KAPOVITS, 2014)

A Zsámbéki-medence egyik legjelentősebb és legmeghatározóbb települése Zsámbék. A régió gazdasági és kulturális központja, természeti adottságai és történelmi öröksége révén népszerű turisztikai célpont. A környező településeket sajátos karakter, ugyanakkor a közös sors okán kialakult szoros együttműködés jellemzi. (ZSÁMBÉK, TAK 2017)

5.2.2 Táj történeti áttekintés

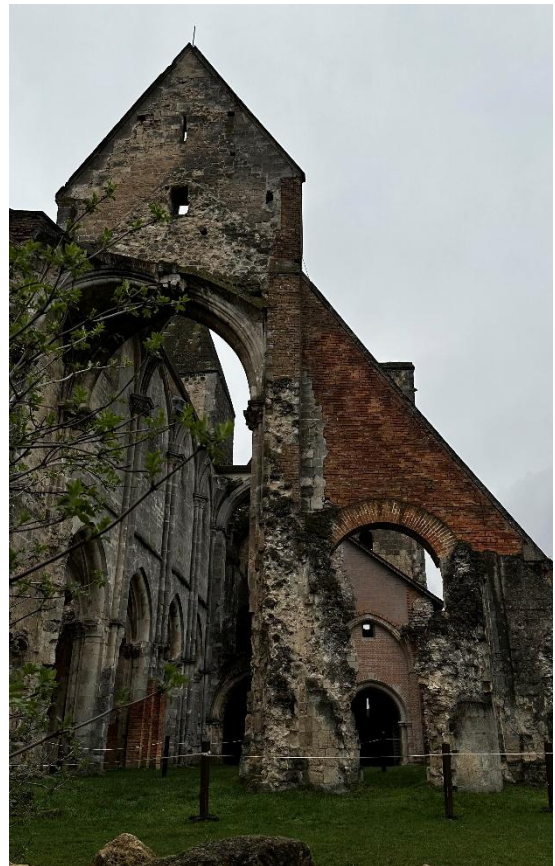
Kedvező adottságai miatt a Zsámbéki-medence igen régóta lakott terület, fontos szerepet játszott mind az egyházi, a kulturális és a gazdasági életben a központi szerepet betöltő városok (Pest-Buda, Székesfehérvár, Esztergom) közelsége miatt. (KAPOVITS, 2014) A következő alfejezetek a tervezési terület településeinek rövid történetét foglalják össze szakirodalmi források alapján.

5.2.2.1 Zsámbék rövid története

A középkorban Zsámbék a világi és az egyházi központot, azaz Esztergomot és Székesfehérvárat összekötő jelentős útvonal mentén elhelyezkedő mezőváros volt. (KAPOVITS,2014) A település központi elhelyezkedése és kedvező földrajzi adottsága a kezdetektől meghatározó szerepet játszott a település fejlődésében gazdasági szempontból, így a földművelés mellett kiemelt szereppel bírt a kézművesipar, illetve a kereskedelem is. Fontos mérföldkő volt a település fejlődésében, hogy Mátyás király korában Zsámbék mezővárosi rangot kapott,

5. ábra: A Zsámbéki romtemplom (Saját fénykép, 2025.03.29)

majd a tényleges lendületet III.Béla francia feleségének kíséretéhez tartozó Aynard lovag birtokába kapta Perbált és környékét. Aynard lovag utódja Smaragd ispán, 1205 és 1220 között a premontrei szerzetesrendnek adományozta a birtoka egy részét, emellett egy monostort építtetett Keresztelő Szent János tiszteletére. Ez a lépése alapozta meg Zsámbék egy mai is meghatározó román kori templom építését, mely a mai napig a település egyik legfontosabb építészeti öröksége, emellett a magyar építészet egyik kiemelkedő alkotása. (5.ábra) (ZSÁMBÉK, TAK 2017)

Zsámbék temploma egy szerényebb magaslatra épült, mégis úgy helyezkedik el, hogy messziről is jól látható, mégis uralja a tájat. Ez a látványos elhelyezés egyfajta építészeti tudatosságot tükröz és ez bizonyítja, hogy a kor építőmesterei kiemelt figyelmet fordítottak arra, hogy harmonikusan illeszkedjenek építményeik a táj karakteréhez és ezzel együtt vizuális hangsúlyt is kapjanak. (TOMBOR, 1955)

Az 1783-ban készült első katonai felmérés térképe alapján látható, hogy Zsámbék településmagja az egykori monostor köré szerveződött. Ez a terület képezte a település történelmi magját. Zsámbék meghatározó és jelentős építészeti emlékei a Romtemplom mellett a Zichy várkastély és a Keresztelő Szent János templom. (ZSÁMBÉK, TAK 2017)

5.2.2.2 Tök rövid története

Tök települése már a római korban is lakott terület volt, ezt bizonyítják a fellelt régészeti leletek. Gátmaradványok és egy mai napig álló kétlyukú római kőhíd is tanúskodik a településtől délkeletre és a korábban említett kőhídon haladt át a „Nagy út”-nak nevezett hajdani római út. Egyes szakaszain még fellelhető a kőburkolat is. Az 1200-as évekre tehető az első ismert okleveles megemlítés, melyben beazonosíthatónak tűnik a település neve. A török megszállás alatt a lakosok a Nyakas-hegy lábánál lévő pincékben találtak rejtekhelyez, ezáltal a megszállást sikeresen átvészelte a település, ennek köszönhetően 1690-ben a pilisi járás egyik legnépesebb települése volt. Tök települése híres a borkultúrájáról, kiemelt látványosság a sok sorakozó pince, illetve az Etyek-Budai borvidék legjelentősebb szőlő-és borgazdasága is itt található, a Nyakas pince, mely egyben a település legnagyobb borászata. (URL19)

5.2.2.3 Perbál rövid története

Perbál a Budai-hegység és a Nyakas-hegy találkozásánál fekszik. Kivételes természeti adottságokkal rendelkezik a közeli patakok, erdők és hegyek miatt. Ezt az előnyt már az őskorban is felismerték, ugyanis bronzkori leletek tanúskodnak róla, hogy igen régóta lakott terület. Bronzkori leletek mellett római kori telepek igazolják a római jelenlétet is. A település első írásos emléke 1258-ból származik, a középkor századaiban Aynard lovag birtokában volt. A török megszállás előtt a település még Buda várához tartozott, de a megszállást követően elnéptelenedett településként tartották számon, de később Perbál újra benépesült. Az első betelepülők az 1730-as években érkezhettek, ekkor a Zichy-család uradalmának része volt a település. Az első beköltöztetett telepések német ajkúak voltak, de a betelepítési szerződés az évek során nem maradt fenn, így nem állapítható meg biztosra, hogy bevándorlásról vagy szervezett betelepítésről van szó. A betelepítést követő évek alatt a település gazdasága fellendült és megjelentek a kézműves és iparos foglalkozások, emellett a mezőgazdaság és a szőlőtermesztés is nagyobb térhez jutott. (PERBÁL, TAK 2019)

5.2.2.4 Tinnye rövid története

Tinnye a fővárostól körülbelül 35 km-re fekszik a Békás-patak völgyében a Pilis, a Budai-hegység és a Gerecse között. A település jelentőségét növeli, hogy területét átszeli a 102-es számú főút, mely Esztergomot Zsámbékkal köti össze. Tinnye figyelemre méltó festői tájjal rendelkezik. Vonzó táji adottságai végett a település már az őskorban is lakott

hely volt, régészeti kutatások során előkerültek kőszerszámok, bronzkorban használt eszközök és római kori leletek is. A településközpont a 13. században épült Szent Jakab kápolna köré szerveződött, mely a török-kort is átvészelte, meghatározó helyszíne volt a településnek vallási és társadalmi szempontból is. (TINNYE, TAK 2017)

5.2.2.5 Budajenő rövid története

Budajenő több, mint 800 éves. A település a telki apátság része lett 1198-ban, de ez időszak előtt is lakott terület volt. Neve 1225-ben egy adománylevélben szerepel. Budajenő Dombtető lakóparkjának területén bronzkori leleteket tártak fel, emellett a településen a Szőlődomb nevű lakópark építésének munkálatai közben egy körülbelül 7000 éves leletet tártak fel. A

legősibb épület Budajenőn az Árpád-kori Szent Mihály templom. A török megszállás idején Budajenőt is elérte az elnéptelenedés, de Mária Terézia sváb lakosságot telepített be, ennek a betelepítésnek köszönheti Budajenő a létrehozott építészeti

6. ábra: Híd Budajenő határánál (Saját fénykép, 2024.12.10.)

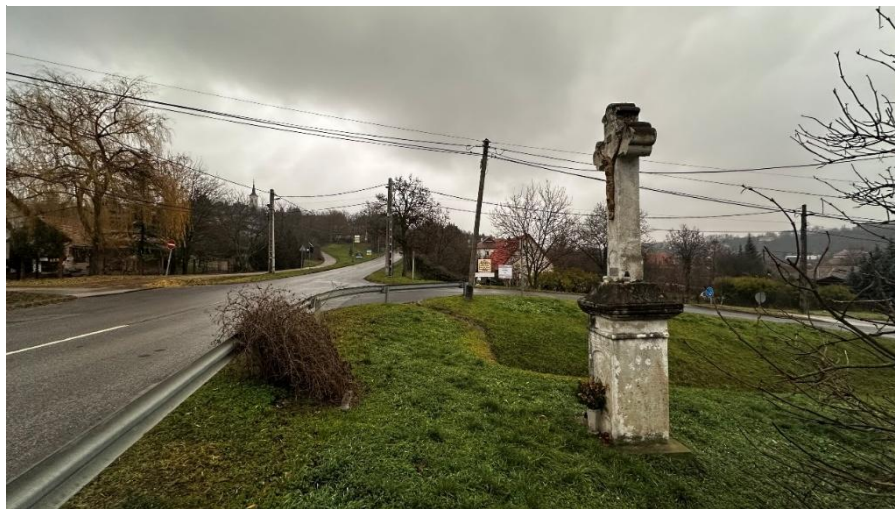

örökségeit. Ezen építészeti örökségei közé tartozik a Szent Péter és Szent Pál katolikus templom, illetve a templom építésével párhuzamosan a bécsi skót-bencések megalapították a magyarországi Skót-Bencés apátságot, mely épületben ma a polgármesteri hivatal és az általános iskola működik. A település szerkezetében több eltérő településrész is található, ilyen például az Ófalu és a település szélén kialakuló kertvárosias karakterű településrész. A 2000-es években indult meg a település peremén az újabb lakóterületek kialakítása, így a településmag, az Ófalu történeti szerkezete érintetlen maradt. (6.ábra) Budajenő legrégebbi településrésze az Ófalu, mely a település leginkább meghatározó karakterű lakóterület a településen belül. A történeti Ófalu összes építménye helyi oltalomban részesül. A történeti városmag erősítése és megőrzése kiemelten fontos cél a település mindennapjaiban. (URL25)

5.2.2.6 Telki rövid története

Telki a Budai-hegység déli lankáin, a Zsámbéki-medence keleti peremén található település. Telki első említése 1198-ból származik, így a település kora ettől az időponttól lett számítva. Egykor bencés apátság birtokolta a települést, melyet még Géza fejedelem alapított. (URL12)

7. ábra: Kőkereszt a Fő utca mentén Telkiben (Saját fénykép, 2024.12.10)

Telki a török megszállás alatt elpusztult. Elmenekültek az apátok és a lakosok egy része a közeli erdőkben rejtőzött. A török uralom után a település újraéledt, majd Lipót király az apátságot a bécsi skót bencések kezébe adta. Az apátság Telkit, Páty egy részét és Budajenőt foglalta magába. (URL12)

5.2.2.7 Páty rövid története

Páty a Budapesttől nyugatra helyezkedik el. A tervezési területemen belül Páty fekszik a legközelebb a fővároshoz. Óskor óta lakott terület, a Nemzeti Múzeum számos réz-és bronzkori emléket őriz. Az aquicumi táborváros lakói felfigyeltek a település határában levő Főkút forrásra, mely gyógyító hatással rendelkezett, ezért egy fürdőt építettek a forrás mellé. Páty lakosai főként mezőgazdasággal foglalkoztak, ezt bizonyítja a sok épületrom és településmaradvány. Az 1200-as évek végén egy adománylevélben bukkan fel először a település neve, ekkor a korábban említett telki apátság birtokához tartozott. Lakossága a török uralom alatt kisebb-nagyobb megszakításokkal, de megmaradt, nem néptelenedett el a környező településekhez hasonlóan. A 19. század

végére elérte a lakosság a 3000 főt és a rendszerváltás után közel megduplázódott a lakosság száma. Számos terület került beépítésre az évek során, de Páty belterületén található a legkarakteresebb része a településnek, a Pincehegy. (8.ábra) E terület őrzi az egykori szőlőtermesztés

8. ábra: Pátyi pincesor (Forrás: URL23)

hagyományát. (PÁTY, TAK 2019) A Pincehegy nem csak a présházakban őrzi a település szőlőtermesztésének múltját, hanem a pincesorok között kanyargó lemélyült horhosok is.

5.2.2.8 Herceghalom rövid története

Herceghalom, a Fejér és Komárom-Esztergom megyékkel határos területen fekszik, A települést két jelentősebb vízfolyás is érinti: a Békás-patak és a Kígyós-patak. Herceghalom rendelkezik az országban az egyik legjobb minőségű termőföldjével, így a jelenben és a múltban is a nagyüzemi gazdaság jellemzi. Kedvező adottságainak köszönhetően már az őskorban is jó élhetőséget biztosított a területre telepedőknek. Herceghalom mai helyén a 17. századi feljegyzések Csonkatebe nevet emlegetnek, de a 18.század közepi időkben

9. ábra: Fakereszt egy herceghalmi major területén (Saját fénykép, 2024.12.10)

már Biához tartozó pusztáról olvashatunk. Csonkatebe néven találkozhatunk a településsel országleírásokban, de ez a név eltűnt és újra Herceghalomként mutatják be, mint jelentős szereppel bíró mezőgazdasági terület. A herceghalmi major az 1800-as évek közepe körül alakult ki. A településen a gazdálkodás még az 1900-as években is kiemelkedően sikeres volt, de Herceghalmon nem voltak alapvető üzletek, így a lakosok a környező településekre (Zsámbékra és Biatorbágyra) jártak vásárolni, a zsámbéki lakosok viszont Herceghalmot látogatták a vasútállomás miatt. Herceghalmot az Állattenyésztési Kutató Intézet megalakulása lendítette előre igazán, számos új

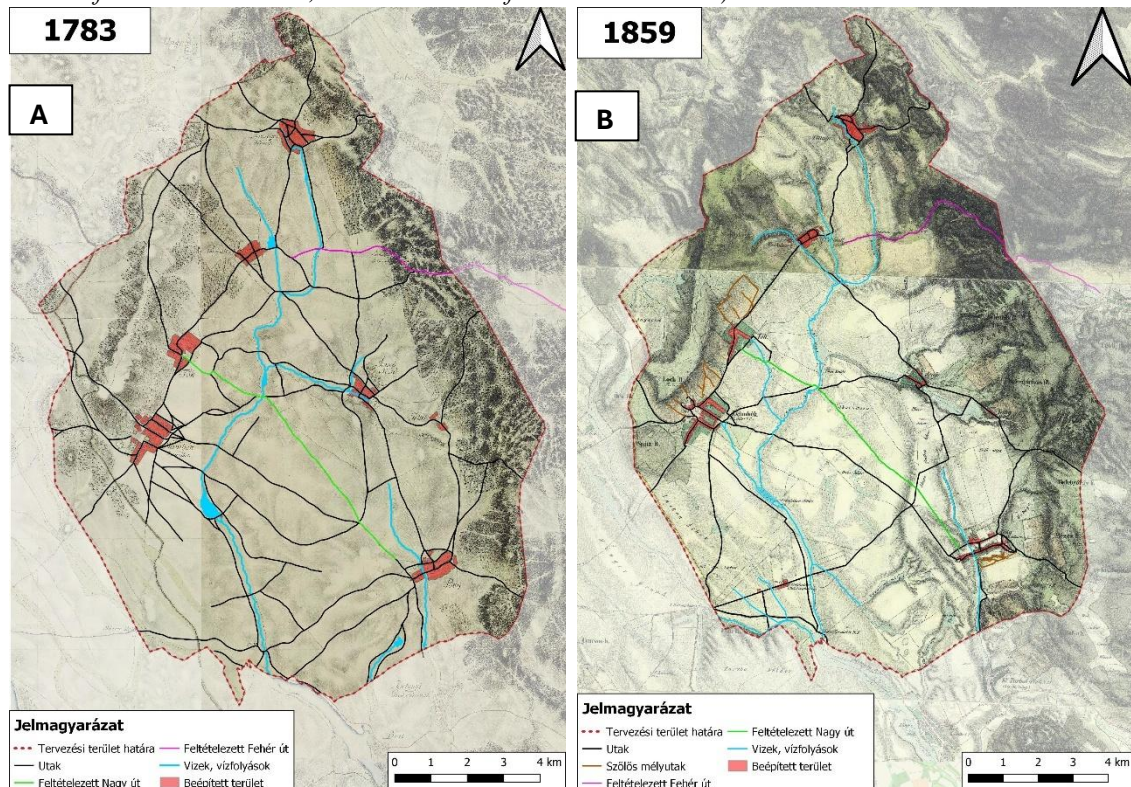
munkahelyet is teremtett ezzel, ami szolgálta a települést az önállósodásban is, majd különvált Biatorbágytól és megkezdődött a mai településközpont igényes kiépülése. Napjainkban nagyrészt a kertvárosias részei vonzóak a településnek főként a fiatal kisgyermekes családoknak és a fejlesztéseknek, beruházásoknak köszönhetően Herceghalom idegenforgalmi és kereskedelmi szerepe is igen nagyot ugrott. (URL13)

6 TÖRTÉNETI UTAK VÁLTOZÁSAI A ZSÁMBÉKI-MEDENCÉBEN

A 17–19. században készült katonai felmérések eredményének tudható az a gazdag információmennyiség, mely bemutatja Magyarország településeit és a településeket behálózó, összekötő útvonalait. Ezek a felmérések jól láthatók a főbb útvonalak, de a szekerekkel, lovaskocsikkal járható utak is. Ezek az útvonalak sokáig biztosítottak egy állandó kapcsolatot és idővel az ország fejlődő úthálózatának elemeivé váltak, de egyes szakaszai a mai erdő-és mezőgazdálkodási területen földútként szolgálnak. (KAPOVITS, 2014)

A Zsámbéki-medence történeti útvonalait archív térképek alapján azonosítottam szakirodalmi források adatainak figyelembevételével. A térinformatikai feldolgozáshoz

10. ábra: Első (A) és második (B) Katonai felmérés úthálózata (*Saját ábra, alaptérképek forrása: Első katonai felmérés 1782-1785, Második katonai felmérés 1819-1869*)

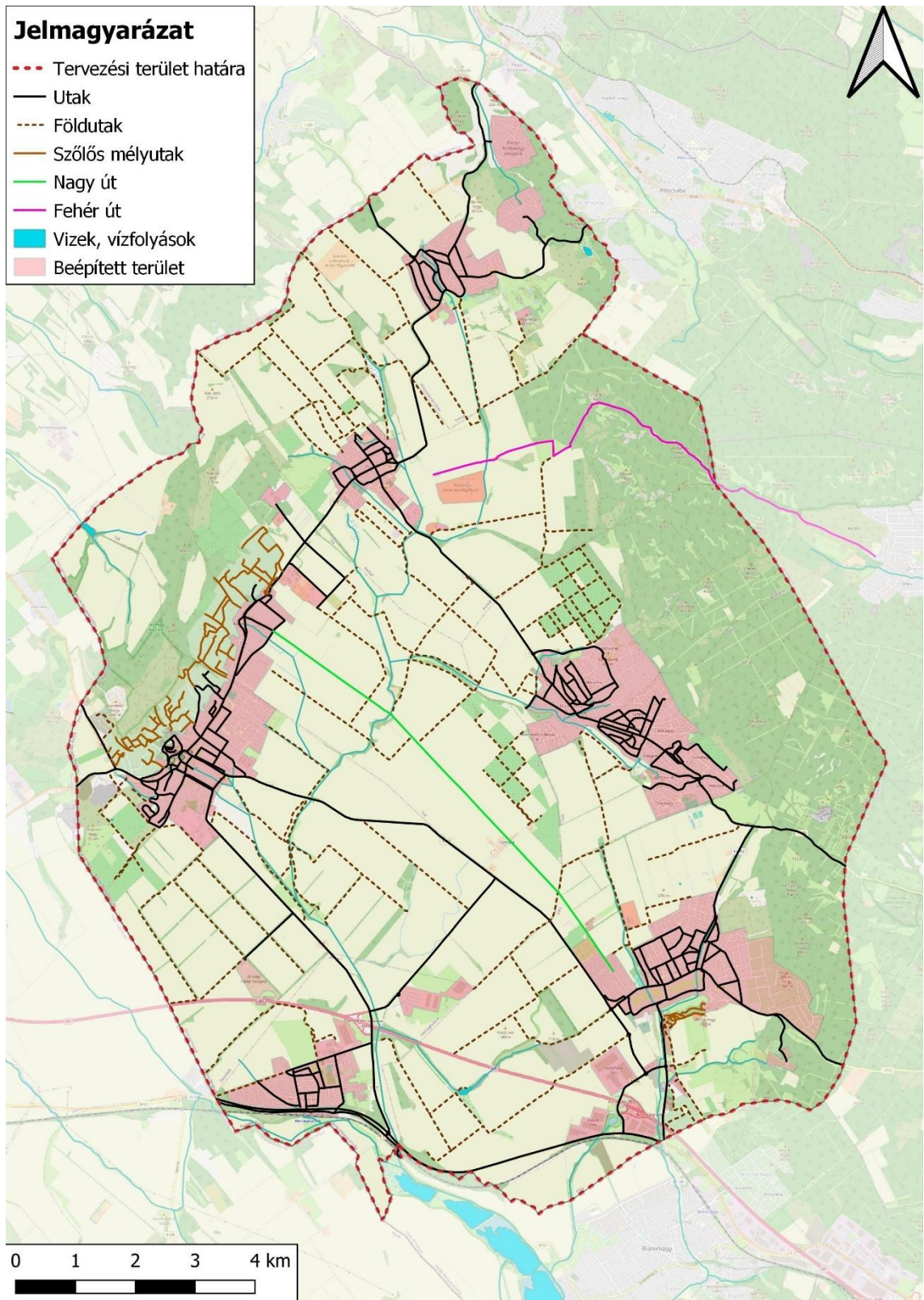

az első és második katonai felmérés térképeit használtam. A történeti útvonalak vizsgálatának fő célja a mai időállapot összehasonlítása volt. Egyénileg digitalizált úthálózati térképeket készítettem mindkét időállapotra (1783, 1859), melyeket összevettem a Zsámbéki-medence úthálózatának jelenlegi útvonalaival, így be tudtam azonosítani a táji örökségként máig fennmaradt történeti útvonalakat.

A 10. ábrán láthatók a vizsgálatomhoz digitalizált katonai térképek. Jól látható a változás a két időállapotban. A bal oldali térképen az első, a jobb oldalin a második katonai felmérés látható. Az 1783-ban készült első katonai felmérésen észrevehető, hogy rengeteg út volt a települések között. Az 1859-ben készült második katonai felmérés idejére jóval kevesebb mellékutat ábrázol, a főutak nyomvonalában minimális változások láthatók, például kevésbé kanyargósabbak, sokkal egyenesebbek lettek a második felmérés időállapotára, jól látható ez a Zsámbék és Páty között húzódó összekötő út nyomvonalán. A két archív térképen zöld színnel jelöltem a Nagy út feltételezett nyomvonalát, rózsaszínnel a Fehér utat. E két római kori utat a jelenlegi OpenStreetMap segítségével azonosítottam be, ezen a térképen nevükkel van feltüntetve a nyomvonal.

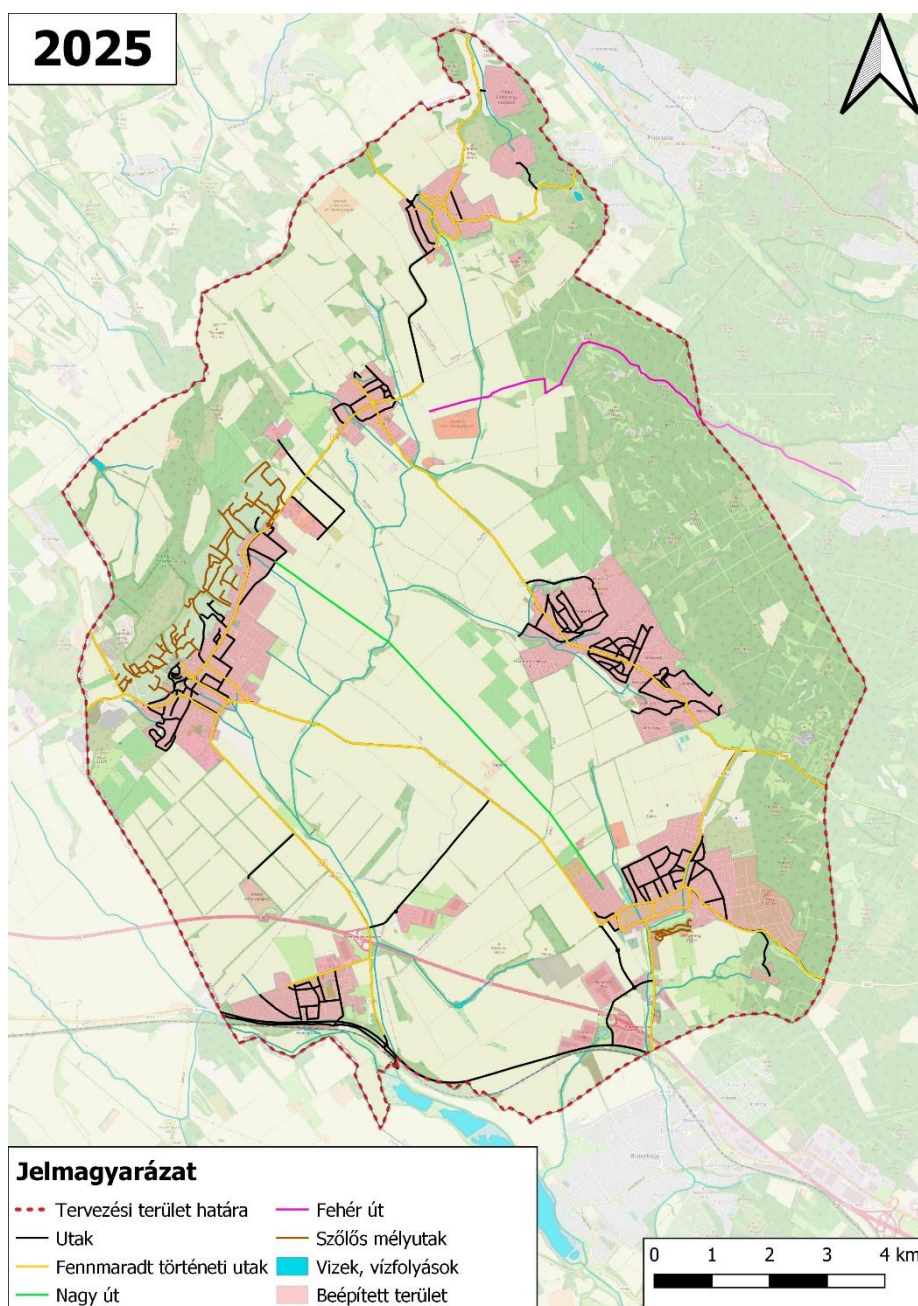
A jelenlegi időállapotot a 11. ábra mutatja be. Ezen a térképen digitalizáltam a jelenlegi beépített területeket és a jelenlegi úthálózatot. Az archív térképekkel összevetve látszik a nagy különbség. Mára a sok mellékutat nagyparcellás szántóterületek kialakítása érdekében felszámolták. Zsámbék és Herceghalom között jól felismerhető a hosszú egyenes fő út, ami a mai 102-es számú fő út, ennek segítségével lehet Herceghalomra eljutni és felhajtani az M1-es autópályára. Ez a fő út jobban kivehető a második katonai felmérésen. Szintén jól felismerhető történeti jelentőségű útszakasz a Zsámbékról Tök településre vezető fő út, a Zsámbékot és Pátyot összekötő fő út, emellett Perbál és Budajenő közti útszakasz és északon Tinnye kanyargós fő útjai. Terepbejárásom során Tinnyét bejárni volt a legizgalmasabb, a térképen is látható, hogy a központi épületek köré szerveződtek az útjai, emiatt nagyon kanyargós, trükkös utakat járhattam be.

11. ábra: A Zsámbéki-medence jelenlegi úthálózata (Saját ábra, alaptérkép forrása: OpenStreetMap)

Ennek az összehasonlító vizsgálatnak az eredménye egy olyan térkép lett, melyen sikerült beazonosítanom a megmaradt történelmi nyomvonalakat, melyek már az első katonai felmérés ideje előtt léteztek és a mai napig forgalmas főutakként szolgálják mind a lakosságot, mind az áthaladó forgalmat. A történelmi utak fennmaradt szakaszait szemléltetem a 12. ábrán, mely alább látható.

12. ábra: A történelmi utak fennmaradt szakaszai *(Saját ábra, alaptérkép forrása: OpenStreetMap)*

7 TÖRTÉNETI UTAK TÍPUSAI A ZSÁMBÉKI-MEDENCÉBEN

7.1 SZŐLŐHEGYI LÖSZMÉLYUTAK

A Zsámbéki-medence centrumában fekvő sík területeket és a környező hegyek alsó lejtőit löszréteg borítja. A lösz egy nagyon könnyen erodálódó üledékes kőzet. Pusztulásában főként a csapadékvíz romboló hatása vesz részt, így alakulnak ki jellegzetes felszínformái. Ennek a folyamatnak legkorábbi következménye a löszmélyutak kialakulása, avagy helyi tájszóval horgosok. (13.ábra) E mélyutak kialakulását leginkább az emberi közlekedés segítette elő. A puha löszbe vajták a vasabroncsokkal felszerelt szekerek kerekei az út medrét, melyet az időjárás tovább mélyített. A mélyutak, melyek használaton kívül voltak a természet újra birtokába vett szép lassan. A csapadék lezúdulása erőteljes pusztításokat végezve lemosta a horhosok talaját, így azok lassan szakadékká formálódtak. Vannak olyan mélyedések, melyek ennek az eróziós hatásnak eredményeképp több tíz méteres mélységet is elér, mégis egykor ezek a horhosok rendszeresen igénybe vett útvonalakként funkcionáltak.(K. NÉMETH, 2020)

A Zsámbéki-medence településein egészen a római korig nyúlik vissza a szőlőtermesztés hagyománya, a helyi gazdálkodás jelentős részét tette ki megszakítás nélkül. A szőlőtermesztés fejlődését a 19. század végén pusztító filoxéra vész és a háborús pusztítások állították meg. A tervezési területemen a szőlőhegyek elsősorban a Nyakas-hegy déli-délkeleti lejtőin szerveződtek. A kedvező klimatikus viszonyoknak köszönhető,

hogy intenzíven lehetett termeszteni a szőlőt. A szőlőhegy területeit a mai napig meghatározzák az egykori művelés nyomai: a löszfalakba mélyített szekér- és gyalogosutak. Ezeket az utakat gondosan megépített vízvezető árkok kísérik amik a termőföld erózió elleni védelmét is elősegítik a csapadékvíz elvezetése mellett, így egy alapvető infrastrukturális rendszer részét képezték a szőlőtermesztésben. (TÖK, TAK 2018)

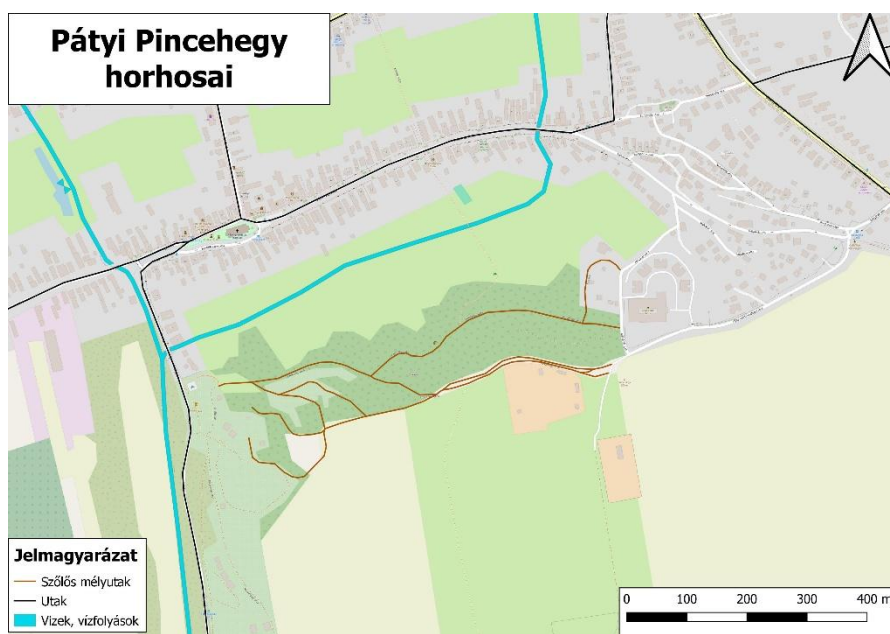
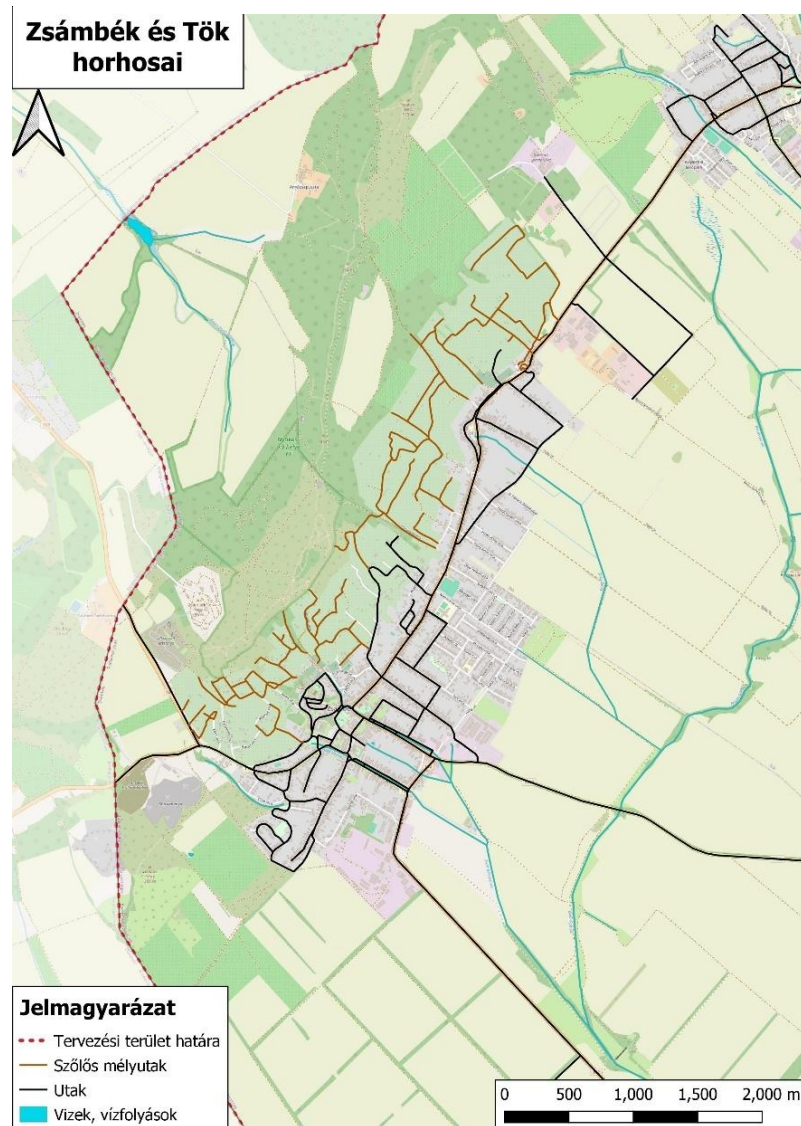
A szőlőhegyi horhosokra jellemző, hogy az alsó szakaszai mélyülnek jelentősebb mértékben, mert itt erősebb a lefolyó csapadékvíz hatása és a közlekedési igénybevétel. Ezzel magyarázható, hogy a talajpusztulás jelensége és erőssége a mélyutak felsőbb szakaszaira kevésbé jelentkezik. (K. NÉMETH, 2020)

A Zsámbéki-medence lemélyült szőlőhegyi útjait a 14.ábra szemlélteti

13. ábra: Mélyúton felfele a Nyakas-hegy tetejére (Saját fénykép, Zsámbék, 2024.11.15.)

14. ábra: Zsámbék, Tök és Páty horhosai (Saját ábra, alaptérkép forrása: OpenStreetMap)

7.2 Fehér út

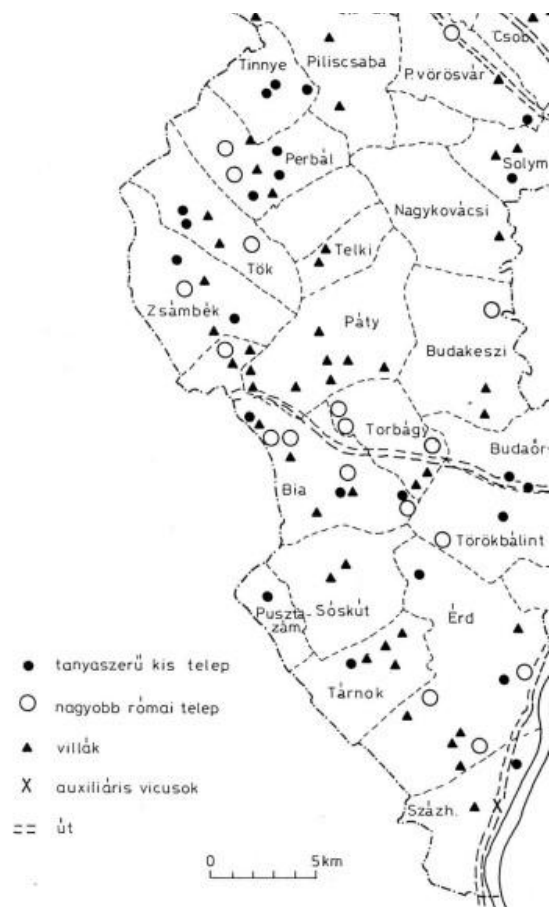
A Fehér út a római korban kereskedelmi út funkciót töltött be, maradványai még a mai napig láthatók (URL1). Valószínűsíthető, hogy azért kapta a Fehér út elnevezést, mert annak idején, illetve most is több szakaszon fehéren tűnik elő a hegyet felépítő kőzet (KAPOVITS, TÉKA). Az út egyébként kövezett, vannak részei, ahol ezek az egykor lehelyezett kövek mai napig láthatók. Az út Nagykovácsi, Perbál és Zsámbék között kanyarog, sárga turistajelzést visel, gyalogosan végig bejárható. (URL1)

7.3 Kereskedelmi út

Hazánk területén keresztülhaladó, megyéinket is érintő római kori útvonalakat két korabeli útleírásból ismerhetjük meg. Az egyik ilyen forrás egy útikönyv az Itinerarium Antonini, mely a 3. századból származik.

Ez az útleírás a Duna mentén futó limes-utat, emellett a tartomány területén lévő fontosabb diagonális utakat ismerteti. A másik forrás a Tabula Peutingeriana, mely egy térkép, ami kifejezetten a limes-utat mutatja be. Ez a limes-út őrtornyokat, katonai táborokat kötött össze, viszont az Aquincumból sugárirányban kiinduló utak fontosabbak a településhálózat szempontjából. Ezeket az utakat a római korban villák, telepek, temetkezési maradványok kísérték, melyek alapján az útleírásban nem szereplő alacsonyabb rendű utak létre is lehet következtetni. Az Aquincumot (Óbuda) és Savariát (Szombathely) összekötő út keleti része még nem tisztázott teljes egészében, ugyanis feltételezhető egy elágazás, melyet

15. ábra: Római települések, utak (Forrás: Ottományi, 2007)

Torbágyon út menti lelőhelyeken feltárt villa, illetve telepek támasztanak alá. Innen mehetett a Biai tó fele délre vagy egyenesen Etyek felé. E fő útról, mely Florianába

vezetett (mai Csákvár) feltételezhető egy elágazás Zsámbék felé, de akár már Herceghalomnál is északra fordulhatott ez az út, ami aztán érintette Tököt, Perbált, Tinnyét is, ezen az útvonalon Piliscsabánál csatlakozhat az Aquincumot Crumerummal (Nyergesújfalu) összekötő útba. Ezeket az adatokat szintén régészeti leletek támasztják alá, Tökön, Perbálon és Tinnyén is feltártak római kori villákat, illetve kisebb tanyaszerű telepeket is. Az Aquincumból diagonálisan kiinduló utak mellett, alacsonyabb rendű utaknak is kellett lennie, melyek a Zsámbéki-medencéhez vezettek, azonban ezek nyomvonalai ma már nem látszanak gyakran, mivel a mai utak alatt húzódhattak. Gazdaságilag Pest megyének ez a része volt a legtermékenyebb területe, az utak mentén villák, telepek sorakoztak. Tehát Pest megye területén a Duna mentén húzódó limes-úton kívül a római korban további három jelentős útvonal haladt keresztül. Ezek az Aquincumból sugárirányban kiinduló utak stratégiai és kereskedelmi szempontból egyaránt fontosak voltak. Emellett valószínűsíthető, hogy a mezőgazdaságilag jelentős területeken, például a Zsámbéki-medencében kialakult villagazdaságokat kisebb utak kötötték össze a tartományi központtal. Ezek az összekötő utak már kizárólag kereskedelmi célokat szolgáltak. (OTTOMÁNYI, 2007)

8 ÚT MENTI TÖRTÉNETI TÁJELEMEK

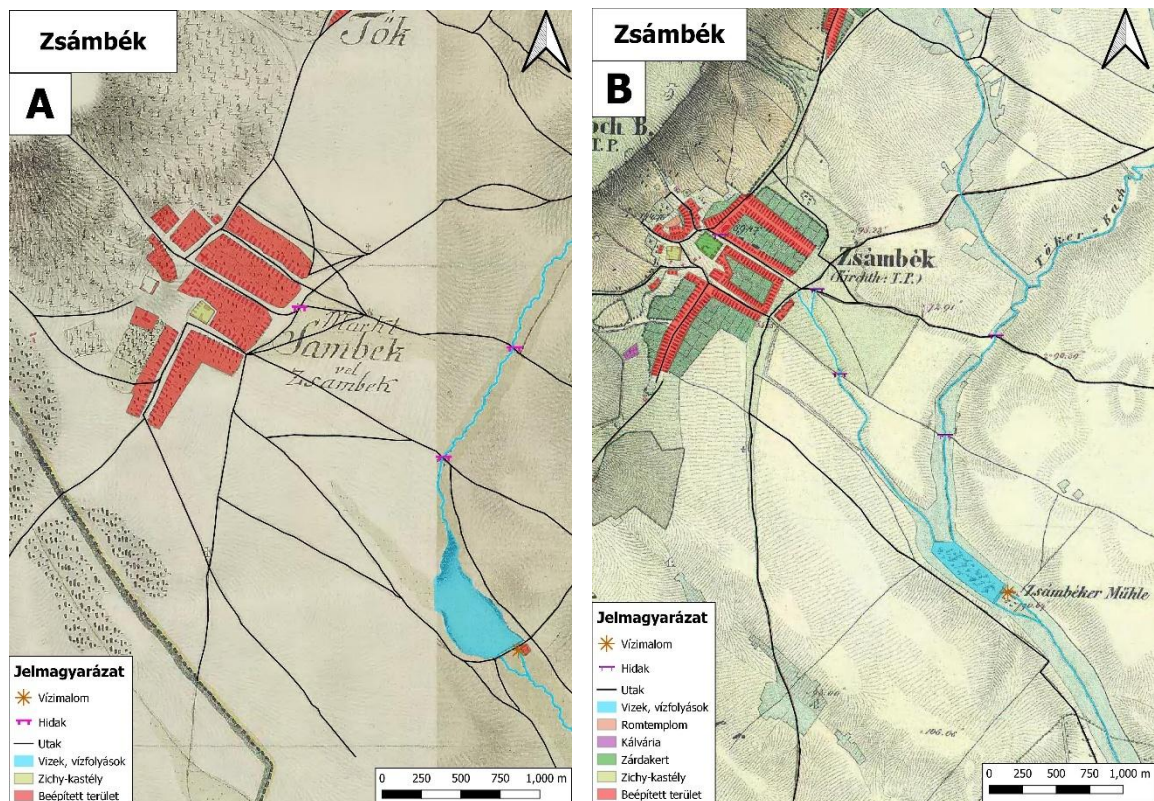
Az utakhoz nagyon sok kapcsolódó tájélem létezik, kutatásomba beletartoznak a hidak, az útmenti keresztek, templomok, malmok, kápolnák, az útpálya változásai, ezek elemzése, emellett a római kori villagazdaságok villái is, melyek a római kor úthálózata mentén alakultak ki és a mintaterületen számos régészeti kutatás, ásatás során előkerült sok ilyen villaépület. Ezek a villagazdaságok a térség igen fontos elemei voltak gazdasági szempontból.

8.1 HIDAK

„Az úthálózat kutatásához szorosan kapcsolódik a hidak és átkelők kutatása is, hiszen az utak vízfolyásokon való átkelését is meg kellett oldani, és szerencsés esetekben ezeknek régészeti nyoma is marad.” (K. NÉMETH, 2020, 60.old.), ezért a történeti térképek elemzésénél digitalizáltam a hidakat. Az első katonai felmérés 15 db, a második katonai felmérés 44 db hidat ábrázol a Zsámbéki-medencében.

A hidak részletes vizsgálatát Zsámbék területére szűkítettem és az első katonai felméréstől kezdtem az elemzést, mert a mintaterületen (Zsámbék, Tök, Perbál, Tinnye, Budajenő, Telki, Páty, Herceghalom) tett bejárás során azt tapasztaltam, hogy említésre méltó, történelmi korú hidak elsősorban Zsámbékon és környékén találhatóak. Tök közigazgatási területén felleltem ugyan kutatásaim legrégebbinek tűnő hídját, de a híddal kapcsolatban semmiféle információt nem találtam. Ugyanakkor találtam Zsámbékon olyan hidat, melyet az első katonai felmérés már jelez a térképen, de ennek a hídnak a vizsgálatakor kiderült, hogy ez nem az a régi híd, ami a térképen jelölve van, hanem annak egy már újjáépített változata. A 16. ábrán látható az első és a második katonai felmérés

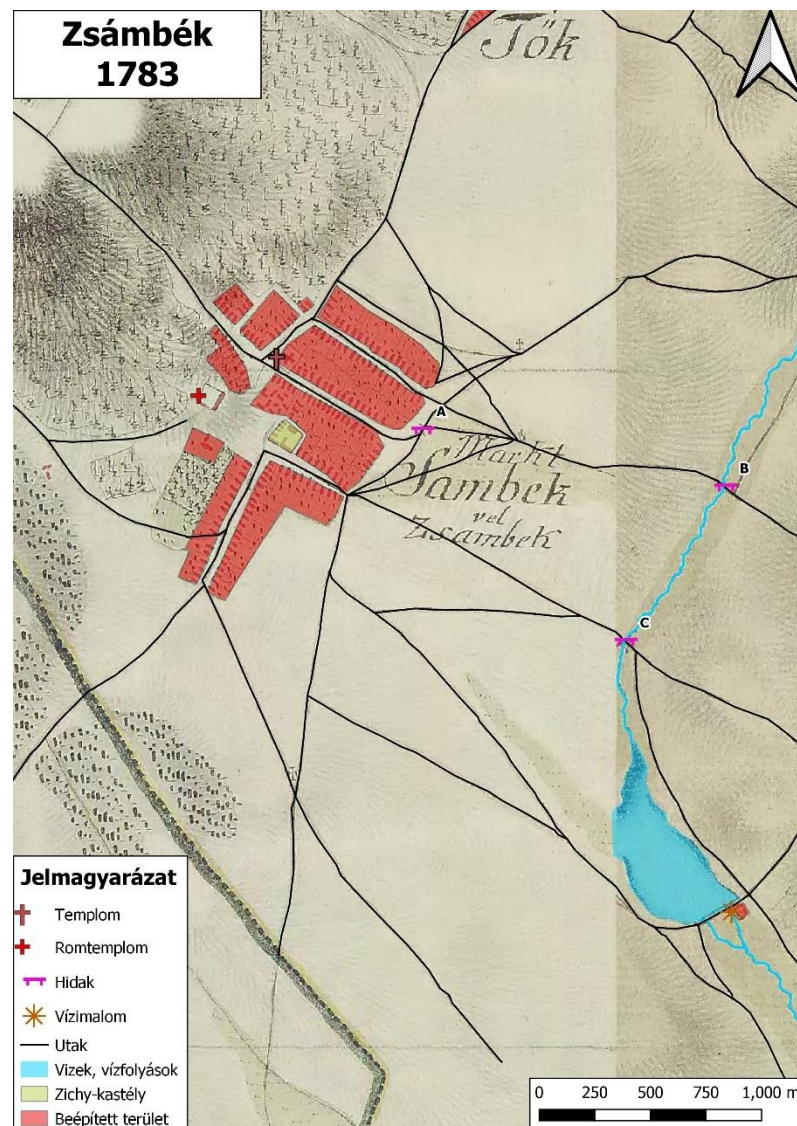
16. ábra: Utak és hidak az első (A) és második (B) katonai felmérés idején. (Saját ábra, alaptérkép forrása: Első katonai felmérés 1783, Második katonai felmérés 1859)

digitalizált térképe, melyeken az akkori hidak, utak láthatók. E felmérés célja az időállapotok összehasonlítása volt. Az „A” ábrán jól látható, hogy alig pár híd van, a főútvonalak is kirajzolódnak, melyeket a jelenlegi időállapot alapján állapítottam meg. Mindkét térképen azonos sárgával jelöltem a Zichy-kastélyt, ez alapján az utak elhelyezkedése is és a térbeli elhelyezés is egyszerűbb.

Az első katonai felmérés során az alábbiakat állapítottam meg: a 17. ábrán A-val jelölt híd a mai 1102-es számú fő útra jelöli a hidat, ami feltehetőleg a maival megegyező helyen van, azonban a Zsámbéki Hivatal által kezemhez kapott hídvizsgálati jelentésben (HÍDVIZSGÁLATI JELENTÉS, 2021) sajnos nem szerepel, így keletkezésének pontos ideje meghatározhatatlan. Egy biztos, a jelenlegi állapot már egy felújított szerkezet, de valószínűsíthető, hogy az első katonai felmérés által jelölt helyen van, tehát az a híd nem létezik már, de a helyére egy új épült. A „B” jelzéssel ellátott híd az előzőhöz hasonlóan megtalálható mind az első és a második katonai felmérés térképein, illetve jelenleg is van ott híd, a Békás-patak felett ível át, szintén az 1102-es számú fő út vezet át rajta. A hídvizsgálati jelentésben sajnos ez sem szerepel, ahogyan a „C” jelzésű sem, viszont a

17. ábra: Hidak az első katonai felmérés idején (Saját ábra, alaptérkép forrása: Első katonai felmérés 1783)

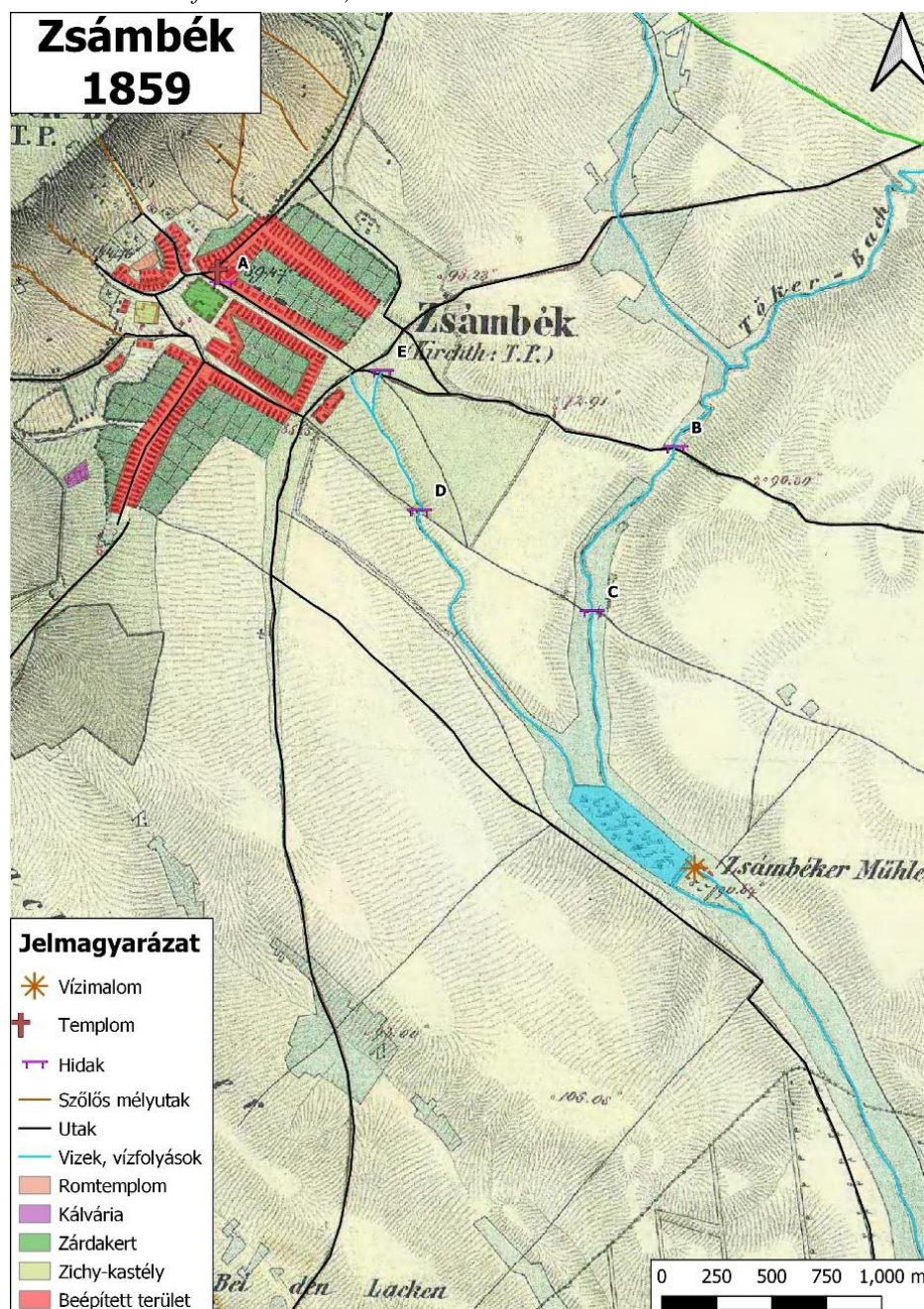

„B” jelzésű hídra is elmondható, hogy volt korábban híd a helyén, viszont nem biztos, hogy az amelyik akkor állt, valószínű, hogy ez is egy újjáépített híd. A C-vel jelölt híd

mára már járművek által használaton kívüli híd, a térkép szerint földút vezet oda, de átjáróként jelölve van.

A második katonai felmérésen (18.ábra) már ábrázolja a Zsámbéki-patakot, erre került egy híd is, ami a mai műholdképeken is látszik, mára már csak egy kis átjáró, a Zsámbéki Szennyvíztelep mellett található. A térképen kivehető, hogy a patak a település centrumánál ered, a jelenlegi nyomvonalát megvizsgálva biztosra mondható, hogy akkor már csordogált a Zsámbéki-patak, ami ma a Török-kútból ered és a zárdakerten keresztül

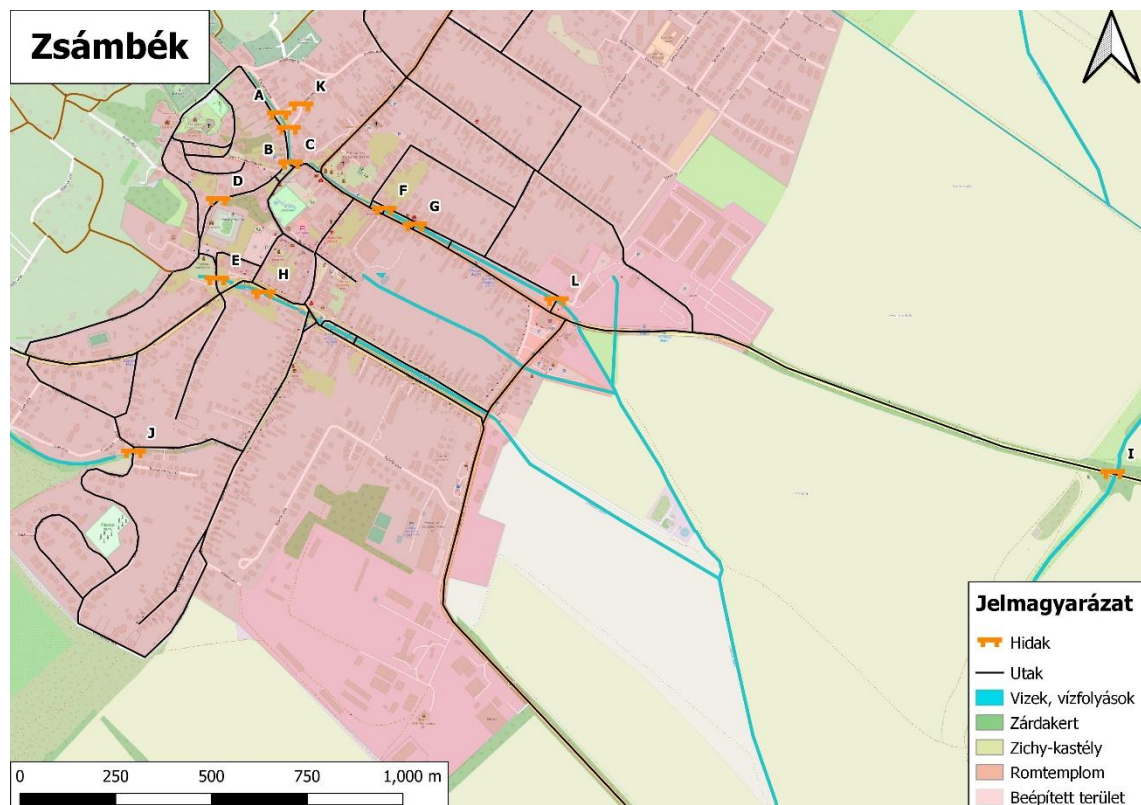
18. ábra: Hidak a második katonai felmérés idején (Saját ábra, alaptérkép forrása: Második katonai felmérés 1859)

halad a Békás-patakig, ahol beletorkollik (URL16) A második katonai felmérésen egy tóba torkollott, mely egy vízimalom (Narancssárga csillaggal jelölve a térképen, Zsámbéker Mühle) számára lett létrehozva, aminek romjai a mai napig megvannak. A 18. ábrán az A jelölésű híd megállapításom szerint a jelenlegi Magyar utca első kőhídja a ma álló négyből. A hídvizsgálati jelentés alapján a híd, ami napjainkban megtalálható, egy korábbi híd helyére épült, de a helyét képviseli.

A jelenlegi állapotot felmérve (19.ábra) megállapítható, hogy a település növekedésével és az úthálózat bővülésével számos új híd épült Zsámbékon az évek során, ezek nem tekinthetők történeti eredetűnek Kiemelendő, hogy az alább vizsgált hidak közül egyik sincsen védelem alatt, illetve kiemelten kezelve, ez kiderült a hídvizsgálati jelentésből. A legrégebbi híd, melynek pontos keletkezési ideje ismert, a dokumentum alapján 109 éves. Ez a híd 1916-ban épült, a Jóvilág utca 1-3.sz előtt található (K-val jelöltem), az első világháború emlékére építették. Jó állapotú, napi használatban van gyalogosok és járművek által.

19. ábra: A vizsgált hidak Zsámbékon (Saját ábra, alaptérkép forrása: OpenStreetMap)

A második legöregebb híd, a fentebb említett kőhíd (F), mely a Magyar utcát köti össze a vele párhuzamosan haladó úttal. A kőhíd 1930-ban épült, szerkezetének anyaga falazott kő, egynyílású boltozattal rendelkezik. (HÍDVIZSGÁLATI JELENTÉS, 2021) Jó állapotban van, járműforgalomra alkalmas, rendszeresen veszik igénybe gyalogosan

és autóval közlekedők. A G-vel jelölt híd a Magyar utca második hídja, 1940-ben épült. Szerkezeti anyaga megegyezik a korábban említett F-fel jelölt híd anyagával. (HÍDVIZSGÁLATI JELENTÉS, 2021) Ránézésre nagyon hasonlóak, mégis 10 év különbséggel épültek. Alapvetően jó állapotúnak ítélem meg, karbantartott a környezete. A hivatalos dokumentumban (HÍDVIZSGÁLATI JELENTÉS, 2021) azonnali felújítást vagy 2 tonnás súlykorlátozást javasoltak a 4 tonna helyett, ugyanis a teherbírása igen leromlott az évek során, ám felújítás nyomát a terepbejárás alatti vizsgálatom nem tapasztaltam és a kisebb súlykorlátozásra utaló táblát sem láttam kihelyezve.

A Magyar utca utolsó hídja (L) látszólag egyidős lehet az „G” és „F” jelzésűvel, sajnos keletkezésének ideje ismeretlen, a zsámbéki hivatalnak nincsenek visszamenőleg adatai róla. Vizsgálatom alapján az anyaga hasonló az előző kettőhöz, falazott beton, mindkét híd egylyukú. Forgalom rajtuk nagy, leginkább személyautók, kisteherautók veszik igénybe, jó állapotúak, karbantartottak. Az „L” jelzésű híd mellé egy új gyalogoshíd épült, ugyan nem illeszkedik a környezetében levő hidakhoz látvány szempontjából, de a gyalogos átkelést nagyban megkönnyíti az ott lakók számára, ugyanis a Magyar utcai hidakon nincs gyalogosok számára kijelölt használható terület, balesetveszély fennáll, mivel forgalmas főútról ívelnek át a vizsgált hidak.

Zsámbék legrégebbi (szerintem a legszebb mind közül) hídjai között említésre méltó a „Kecske Park” (Trianoni emlékpark) hídja, (21.ábra) a térképen „E” betűvel jelöltem. 1930-ban épült. (HÍDVIZSGÁLATI JELENTÉS, 2021) Egy fontos fő utat (Mányi út) és a helyiek által használt Mányi – és Táncsics Mihály utcát köti össze, fontos szerepe van a helyi

közlekedésben, egyben szép látványt nyújt a parkból és a Mányi úton haladóknak a Várkastéllyal együtt. Reggel és a délutáni órákban megnövekedett forgalom alatt van, a fentebb említett utakat kerülőútként is használják a helyiek, illetve a várkastélyban működik jelenleg a Zsámbéki Premontrei Keresztelő Szent János Iskola és Gimnázium (URL17), emiatt ezen csúcsidőben kifejezetten forgalmas a Várkastélyt körbeölelő útszakasz, fontos szerepe van a mindennapokban ennek a hídnek. Falai, szegélyei falazott

20. ábra: Kőhíd a Magyar utcában (F)
(Saját fénykép, Zsámbék, 2025.02.07)

kő, egy boltozatú, állapota jó, igényesen felújított. (HÍDVIZSGÁLATI JELENTÉS, 2021)

A 19. ábrán „H” betűvel jelzett híd a Mányi útról érhető el. A híd 1950-ben épült, szerkezetének anyaga falazott kő. (HÍDVIZSGÁLATI JELENTÉS, 2021) A híd környezetét jelentősen benőtte a növényzet, aminek gyérítése vagy eltávolítása javasolt, ugyanis a rendkívül forgalmas Mányi utat köti össze egy kisebb mellékutcával, ahol lakóházak találhatók. A növényzet balesetveszélyt jelenthet a hídról a Mányi útra kanyarodóknak, ugyanis megnehezíti a kilátást a főútra. Az útpálya burkolata elhanyagolt, de egyébként megfelelő a közlekedésre a híd. (HÍDVIZSGÁLATI JELENTÉS, 2024)

A 19. ábrán D-vel jelölt egylyukú híd a fentebb említett Táncsics Mihály utcát vezeti át egy meder felett. A vizsgálati jelentésben (HÍDVIZSGÁLATI JELENTÉS, 2021) nincs

21. ábra: Kecske park hídja (*Saját fénykép, Zsámbék, 2024.11.15*)

22. ábra: Táncsics Mihály utca hídja (*Saját fénykép, Zsámbék, 2024.11.15*)

adat az építés idejéről, korábbi tervekről. Szerkezete, anyaga szintén falazott kő. Az alábbi intézkedéseket szabták ki 2023-as határidővel: - megtisztítani a növényzettől, - a hiányzó köveket pótolni, - a helyenként hiányos fugát pótolni. A terepi szemlén (2024.11.15.) egyik intézkedés végrehajtásának nyomait sem láttam, sőt, a növényzet jobban benőtte a híd jobb oldalát. (22. ábra)

A településközpont egy szintén meghatározó hídja a „C” betűvel jelölt egylyukú híd, A Rácváros utca aljánál a városháza előtt található. Fontos szerepet tölt be minden nap, nagy forgalmat segít át a településmagon, a Táncsics Mihály utcából induló Petőfi Sándor

utca torkollik a Magyar utca kanyarjába, ahonnan kikanyarodva Tök településre vagy Pátyra juthatunk el. Építési ideje ismeretlen. Anyagát tekintve a felméréssel megegyező falazott kő, megfelelő állapotú, környezete és maga az építmény tiszta, rendszeresen karbantartott, jármű- és gyalogosforgalomra egyaránt alkalmas. (HÍDVIZSGÁLATI JELENTÉS, 2021) Meghatározó elem a településmagjában látvány, településképi szempontjából is. (23.ábra)

A település szélén lévő fiatal lakóövezetet a J-vel térképen jelölt (Csap utca és Kálvária utca csomópontja) egylyukú híd köti össze a Mányi úttal. A híd rendkívül rossz állapotban volt a hídvizsgálat (HÍDVIZSGÁLATI JELENTÉS, 2024) és az első terepbejárásaim idején (2024 vége). Teljesen lezárták, alkalmatlanná nyilvánították mind gyalogosoknak, mind az autósoknak a tartószerkezetének kritikus állapota miatt. Ez okozhatott kisebb fennakadásokat a közlekedésben, ugyanis összesen két híd vezet ki ebből a lakóövezetből a Mányi útra. Fontos szerepe van az itt élők számára, ugyanis, ha ez a híd sem lenne, nagyon nagy kerülővel tudnák a lakosok elérni a fő utat. Építésének éve nem ismert a dokumentum szerint, anyaga falazott kő, burkolatszélessége 4 méter. (HÍDVIZSGÁLATI JELENTÉS, 2024) Mire tavasszal terepbejárásra eljutottam, már meg volt nyitva a forgalom számára, felújították a szegélyét is, kerültek rá korlátok. Ugyan fel lett újítva egy része a hídnak, de 3,5 tonnás súlykorlátozást kapott.

23. ábra: Híd a városháza előtt (Saját fénykép, Zsámbék, 2024.11.15)

Az utolsó kettő vizsgált híd (A, B) a Rácváros utcában található, illetve a Jóvilág utcában, mely az előbb említett utcából indul. Az „A” jelzésű híd egy egynyílású kő boltozat, a korábbiakhoz képest igen keskeny, a burkolat szélessége mindössze 2,80 méter. (HÍDVIZSGÁLATI JELENTÉS, 2021) Sajnos az építésének éve ismeretlen, korábbi tervei nem fellelhetőek, de az állapota közlekedésre megfelelő, vizsgálatomkor kifogástalan állapotban találtam, rendszeresen karbantartott. A B-vel jelölt és egyben utolsó vizsgált híd szintén egy egylyukú falazott kőhíd. A hivatalos dokumentumban nem találtam adatot keletkezésének idejéről vagy egyéb korábbi vizsgálati dokumentációról. Anyaga falazott kő, jól karbantartottnak

ítéltem meg, nincs növényzettel borítva, az idő során a fugában hiányosságot látni, de jármű-és gyalogosforgalomra megfelelő állapotban van. (HÍDVIZSGÁLATI JELENTÉS, 2021)

8.2 RÓMAI KORI VILLÁK, VILLAGAZDASÁGOK

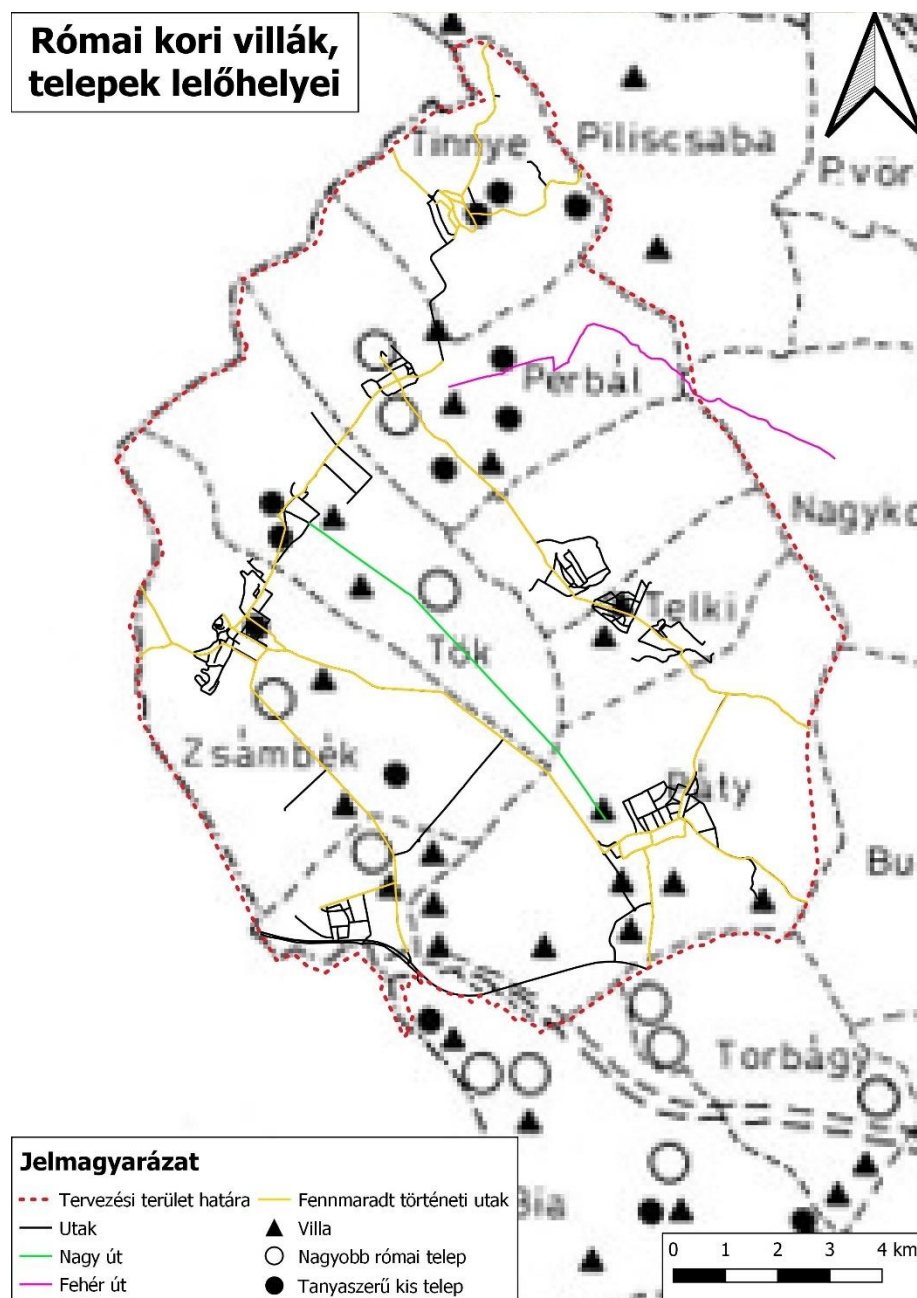
A római kori villagazdaság elsősorban mezőgazdasági üzemként működtek, nem a mai értelemben vett nyaraló funkciót szolgált ki. Egyfajta majorság volt, melyek jól működő gazdasági egységek voltak, középpontjukban a lakóépületek, zárt udvarok és díszkertek (*vividarium*), fürdőhelyiségek álltak. E központi rész (*pars urbana*) általában el volt választva kerítéssel a gazdasági funkciókkal rendelkező területektől (*pars rustica*). A gazdasági terület magába foglalt istállókat, magtárakat, műhelyeket. A földbirtokos lakóháza, minden kora adta luxusával fel volt szerelve, de már önmagában kifejezte az ott lakók társadalmi rangját. Ezek a villagazdaságok általában 4–5 km² területet fedtek le, ahol a munkát a környező településeken élő lakosok, valamint néhány rabszolga végezte. A termények feldolgozása és eladása a városokban történt. A hajdani római kori villák területén fellelt mezőgazdasági szerkezetek, berendezések (szövőműhelyek, szőlőprések) azt bizonyítják, hogy a római kori mezőgazdaság kiemelkedő fejlettségi szinten állt mind technikailag, mind szervezettségben. (URL6)

A római villagazdaságok kialakulásában kiemelten fontos tényező volt a víz közelsége. Nem csak a patakok partjait népesítették be, hanem a szélvédett, napsütötte domboldalakat is. A Duna partja mentén nincsenek villák, mert ez az övezet katonai területként funkcionált. Kőépítkezéssel telepek jellemzőek Pest vármegye területén déli irányból indulva a Benta-patak mindkét oldalán Érd, Tárnok, Sósút környékén, de a Fűzes-patak szintén mind a két oldalán fellelhetők e kőépítkezéssel telepek. Hasonló jellegű telepek a Biai-tó partjain is megjelentek, ahogyan a Kígyós- és a Benta patak mentén is, de a Garancsi-tó környékén és a tóba torkolló kisebb vízfolyások menti dombokon is. A római korban is már jól művelhető terület volt a Zsámbéki-medence. A telepek közötti kapcsolat és megközelítés is egy fontos szempont volt a víz közelsége mellett. Hajdani villagazdaságok és telepek szegélyezik (24.ábra) az Aquincumból

kiinduló sugárirányú utakat, amik nyomvonalát a temetkezési helyek és a fellelhető telepek, villagazdaságok segítségével rekonstruálhatunk. (OTTOMÁNYI, 2007)

A térkép georeferálása után a digitalizált jelenlegi utak, illetve a két mai napig megmaradt római kori út jelenlétét igazolja azzal amit Ottományi is megfogalmazott, hogy az ásatások során fellelt villaépületek, telepek az utakat szegélyezték, ami azt jelenti, hogy a kutatásomat alátámasztja a térképe, valóban római korban meglévő út volt a Nagy út és a Fehér út is, de a villaépületek és az utak kapcsolatát a Zsámbékon tartott tájrégészeti előadáson Dr.Czajlik Zoltán előadásával (Dr.Czajlik Zoltán, szóbeli

24. ábra: Római kori települések a mintaterületen a mai úthálózattal (Saját ábra, alaptérkép forrása: Ottományi,2007)

adatközlő, 2025) szintén alátámasztotta, miszerint a térség Aquincum egyik beszerzési központja volt. Szintén Ottományi Katalin kutatásának eredményét támasztja alá és az én kutatásom eredményét erősíti az előadásban elhangzott tény, miszerint a legtöbb lelőhely a vizek mentén volt, a villaépületekkel, villagazdaságokkal kapcsolatban fogalmazta meg ezt, hogy a legkedvezőbb terület a villagazdaságoknak, telepeknek a vizek mentén volt illetve a peremvidékeken, szélvédett helyeken, ezt szintén több tájrégészeti kutatás is alátámasztja, hogy a peremvidékeken és a vizek mentén mindig több volt már a vaskortól is feltűnően a lelőhelyek száma a medence területén.

8.3 TEMPLOMOK, KÁPOLNÁK

A korabeli úthálózat feltárta a középkori templomokat, kápolnákat a Zsámbéki medencében. Tökön, Zsámbékon, Tinnyén, Budajenőn, Telkiben álltak templomok már a középkor idején, közülük több templom, kápolna ma már csak romként maradt fenn.

8.3.1 A töki templomrom

Tök települése már a római kor idején lakott volt. A Rossztemplom dűlőben fekszik Tök határában egy templomrom (25.ábra), mely a dűlő nevét is adta (URL2).

25. ábra: A töki templomrom (*Saját fénykép, Tök, 2025.10.15*)

A templom az Árpád-korban épült, 5-6 m magas, szabadon áll egy kisebb fennsíkon. Tök hiányos történetének a látható és tapintható tanúja. Építésének idejét a félköríves szentélyapszis tipikus formája támasztja alá. (URL3)

A templomrom feltételezhető, hogy az 1278-ban említett „Tek” nevű falu plébániatemplomának romja. A 13. század végi írásos forrásokban még fellelhető neve, azonban az 1400-as évek elején keletkezett részletes területet ismertető oklevélben nincs említés róla, ami utalhat arra, hogy a falu elnéptelenedett, azonban fellelhető a mai Tök településre vonatkozó adat 1467-ből. (URL14)

A templom keletelt tengelyű, téglalap alakú hajója széles és hosszú falait pilisi dolomitkőből építették. Az építésének, illetve pusztulásának körülményei ismeretlenek, de szoros összefüggésben lehet Zsámbék történetével. A templomot 2000-ben részlegesen felújították és egy 2022-es projekt keretein belül megújították a romtemplomot és a környezetét. (URL3)

8.3.2 Zsámbéki romtemplom

A Zsámbéki romtemplom egy 200 m tengerszint feletti magasságú domb tetején épült. Olyan központi elhelyezkedésű dombra épült, hogy aki a Zsámbéki-medencét meglátogatja, garantáltan odavonzza a tekintetét. Ezen a dombon már az 1030-as évek körül egy egyszerű templom állt, majd a helyére épült a 13.században a háromhajós bazilika és a hozzá tartozó kolostor, ami rendkívül fenséges és különleges látványt nyújt mind a helyieknek, mind a látogatóknak. (26.ábra) A romtemplom 24 m széles és 38 m hosszú, külsején inkább a román stílusjegyeket viseli, a belső kőfaragásaiban jelenik meg leginkább a gótika. A történelem során számos csapás érte a templomot: a tatárok az 1200-as évek közepén felgyújtották, a törököknél pedig várként funkcionált, de a természet sem kímélte, ugyanis a legnagyobb pusztítást az 1763-mas földrengés okozta. A földrengés által keletkezett károkat már nem javították ki, a templomot nem építették újra. (URL4)

26. ábra: Zsámbéki Romtemplom a Pálos utca egyik házának kertjéből (Saját fénykép, Zsámbék, 2024.11.15)

A templom egykori építőköveit a lakosok széthordták, felhasználták házaikhoz pincékhez. A templom nagyon el volt hanyagolva, de a 19. század végén a műemlékvédelem miatt újra gondozni kezdték, ekkor sor került a kolostor földalatti maradványainak feltárása is. (URL5)

8.3.3 Zsámbéki Pestis Kápolna

Zsámbékot 1739 elején pestisjárvány sújtotta. 1740-ben az Angyal-árok partján a Zichy család a sok elhunyt emlékére építtette a kápolnát. A kápolna egyhajós és téglalap alaprajzú. Az „Angyal-árok” kifejezés onnan eredhet, hogy a remeték és a szerzetesek életét „angyali életnek” nevezték és már a kuruc időkben élt egy remete itt, aki a pestis áldozata lett, ahogyan Zichy Miklós egyetlen lánya is. A járvány végével a főúr a Paolárusok alapítójának, Paolai Szent Ferencnek tiszteletére ajánlotta a kápolnát. A második világháborúban megsemmisülés veszélyeztette a kápolnát, de sikerült megóvni az összeomlástól az 1980-as években alakult Műemlékbarát Egyesület által. Az egyesület kezdeményezésre a műemlékjegyzékbe visszakerült, így sikerült megóvni a teljes megsemmisüléstől (URL9)

27. ábra: Zsámbéki Pestis Kápolna (Forrás: URL24)

8.3.4 Tinnyei Szent Jakab templom

A Szent Jakab templom a 13. században épült. Egyszerű és zárt, tömör formákkal rendelkezik, ezzel bizonyítva román kori eredetét. Tinnye legrégebbi fennmaradt épülete, mely feltehetően már állt a tatárjárás idején. A török megszállást túlélő református közösség vette használatba, ezután a település egy fontos központi elemévé vált. (TINNYE, TAK 2017)

8.3.5 Szent Mihály öregtemplom és kálvária, Budajenő

Az Öregtemplom első említése az 1300-as évek végéről származik Szent Mihály templomként. Feltehetőleg egy korábban épült templom alapjaira épült. A kápolna a hajdani településszerkezet központjában állhatott. A templomban található egy kőfaragvány, mely két alakot ábrázol, melynek díszítő vagy szimbolikus szerepe lehetett, mert a kutatók úgy vélik, hogy az előző templomhoz tartozhatott eredetileg a kőfaragvány, román stílusa alapján 12-13.században keletkezhetett. A két alak egy

kulcsot és egy templomhoz hasonló tárgyat tart a kezében. (URL10) A kápolna az évek során többször felújításra került. (URL11)

8.3.6 Telki Szent István templom

Telki és a monostor első írásos említése 1198-ból egy oklevélből származik. Az oklevélben fellelhető egy adat, mely utal arra, hogy ha figyelembe vesszük az építés időszakát, akkor kiderül, hogy a monostor csaknem 100 éves lehetett akkor. Ez támasztja alá, hogy a monostor építésének lehetséges időszaka a 11. század elejére tehető. Valószínűleg a monostor Szent István király egyházpolitikájának köszönhető. A bencés rend feladata a keresztény hit terjesztése mellett a mezőgazdasági művelés és a letelepedő magyarság ismereteinek kibővítése is volt. A telki monostor sok gazdával rendelkezett. A nyulak-szigeti apácáknak adta IV.László, később az esztergomi érsek tulajdonában volt, majd a pannonhalmi bencéseknek adományozta II.Ulászló. A török uralom során a Telkivel együtt a templom is elpusztult, de a falai álltak még az

1800-as években. Lipót király a skót bencéseknek adta a monostort az 1700-as években, de ezután 100 évvel egy új, klasszicista stílusban épült római katolikus templomot épült,, mely nevét Szent Istvánról kapta. (28.ábra) (CALLMEYER, 2004)

28. ábra: Telki Szent István templom
(Saját fénykép, Telki, 2025.10.15)

8.4 ÚT MENTI KERESZTEK

Az út menti keresztek fontos tartozékai a történeti utaknak. A tervezési területemen inkább a települések határai közelében található sűrűbben, (30.ábra) de Telkiben és Zsámbékon például a városban is lehet találkozni velük.

A középkorban Magyarországon már elterjedt volt a kőkeresztek állítása, elsősorban gonoszűző céllal útkeresztezések mellett. A 19. században feltűnően sok útmenti keresztet emeltek, mert a jobbágyrendszer megszűnésével az anyagi helyzete javult a parasztságnak, így könnyebben viselték a keresztállítással fennálló anyagi terheket. Ezt az időszakot képviseli sok még ma is álló útmenti kereszt nagy része. (URL7)

29. ábra: Szoborcsoport Telkiben (Saját fénykép, Telki, 2024.12.10)

A 29.ábrán Telki legrégebbi műemléke látható. A szoborcsoport teljesen fel lett újítva, a szakirodalom szerint a régi lerombolt apátság helyére épült az 1740-es évek táján. (URL18) A képen jól látható, hogy a felújítás mellett szépen karbantartott, de terepbejárásomkor (2024. december) a szobor alját már elkezdte benőni a növényzet és az angyalok arca nehezen volt kivehető. A legutóbbi terepbejárásom során (2025. október) azt tapasztaltam, hogy a szobor és környezete teljesen meg lett tisztítva, a szoborcsoport mintha új lenne, minden vonás tökéletesen látszik rajta, a 61. ábra mutatja be. Csodálatosnak gondolom, hogy mennyire látszik a belefektetett munka egy olyan műtárgy ápolásába, mely a helyi lakosok és a település számára is egy meghatározó történeti elem.

A Katolikus Lexikon szerint a tájékozódásnak a segítségével volt, jelezték a falvak határát, a régi világ eltűnése után így a keresztek a településeknek az ősi határait őrzik. Ezeknek a kereszteknek ugyanakkor átvitt értelemben is van jelentőségük, mégpedig a lelki tájékozódást, eligazodást segítik, figyelmeztetnek a határokat (kezdet és vég) jelentőségének felismerésében. Nagy részét az út menti kereszteknek a hívek állították, fizették nem az egyház. Az egyház csak megáldotta, felszentelte a hívek által állított

kereszteket, ezeket a szenteléseket prédikáció és mise után hatalmas ünneplések követték (BUDAJENŐ, TAK 2017).

A kereszteket gyakran fogadalomból vagy szimplán hálából építették, jellemzően a család vagy az adott személy nevezte el, aki/akik állíttatták. Ezek a keresztek sokszor az építető háza előtt, birtokuknak a határán vagy útkereszteződéseknél álltak. Néha a falu adakozására is szükség volt egy ilyen kereszt állításakor, mert az egyéni áldozat nem bizonyult elegendőnek. Egy része a kereszteknek egykori csapások emlékét őrzi, ezeket olykor név szerint is fellelhetni, például „sáskajáró” kereszt vagy „pestisköröszt”. (URL7)

E hagyomány kialakulásáról nincsenek pontos adatok, de a Magyar Néprajzi Lexikon felhívja a figyelmet, hogy Sopronban egy ún. Pihenőkereszt található, melynek keletkezése még a román korba tehető és egy helyi lakópark nevét is ihlette. Emellett Sopronban található még egy Pék-kereszt, ami gótikus stílust visel, körülbelül a 15. század végén keletkezett, így ezek az adatok rámutatnak arra, hogy a keresztállítási hagyománya visszanyúlik egészen a középkorig. (URL8)

30. ábra: Kőkereszt Zsámbék határában
(Saját fénykép, Zsámbék, 2024.12.10)

A keresztek gondját viselték a lányok, az asszonyok, szombatonként friss virágot vittek, gyertyát gyújtottak a tövükben halottak napján. A férfiak mikor elhaladtak egy ilyen kereszt mellett, a kalapjukat megemelték, ezután keresztet vetettek. A keresztek és szoborfülkék ápolása, rendezése, átalakítása ma már csak kertépítészeti terv alapján lehetséges, ezt kutatásom során Telki Településképi Arculati Kézikönyvéből tudtam meg, bár véleményem szerint ez nem vonatkozik az összes településre, mert a többi átolvasott Településképi Arculati Kézikönyvben nem találtam információt a keresztek ápolásáról. A zarándokutak hagyományos megállói is voltak az út menti keresztek. Melyek a búcsújárásoknak az útjába estek, az arra haladók énekekkel, imákkal köszöntötték. (BUDAJENŐ, TAK 2017)

Végigjárva a településeket a kereszteket keresve megállapítottam, hogy rendkívül fontos a településképben ezen keresztek jelenléte. Nem csak azért, mert egy kulturális jelenség, hanem így megismerve a történetét például az út menti kereszteknek, teljesen másképp gondolkozom ezekről az építményekről és fontosnak tartom megőrzésüket, habár ma már nem nyújtanak segítséget a tájékozódásban, mégis egyfajta identitásképző műtárgy a lakosok életében, pont, mint Zsámbékon a romtemplom vagy Pátyon a pincesorok.

8.5 VÍZIMALMOK

A vízimalmok fontos elemei voltak a középkorban a Zsámbéki-medence gazdálkodásának, melyekhez utak vezettek. A Zsámbéki medencében az 1783-ban készült első katonai felmérés alapján 5 patakmalom működött elszórtan a területen. Volt ilyen malom Zsámbékon, Tökön, Perbálon, Tinnyén és Pátyon. A zsámbéki malom 1785 környékén épült, romjai mai napig látogathatók a Békás-patak mentén. (31.ábra) (URL21) Az 1859-ben készült második katonai felmérésen meg is vannak nevezve ezek a malmok (pl. Pátyer Mühle), azonban a Perbálon korábban működő malom az 1859-es felmérésen már nincs jelölve.

Magyarországon a 19.századi malomösszeírások szerint hazánkban az őrlésre szolgáló berendezések túlnyomó részét vízimalmok tették ki. Leggyakrabban a középkori forrásokban is arra bukkanhatunk, hogy leggyakrabban ezek a források a patakok, folyók mentén vízimalmokat említenek. Elterjedésük főként annak köszönhető, hogy a működtetéséhez sem állati, sem emberi erő nem szükséges a

31. ábra: Zsámbéki vízimalom romja (Forrás: Google Maps, Gellén Zoltán fényképe, Zsámbék, 2022)

szárazmalmokkal szemben. Egy 1885. évi forrásból kiderült, hogy az az évi malomösszeírásból több 11-13.századi és 14-16.századi építésű vízimalom is fennmaradt, ami azt igazolja, hogy a 19. század végén is álltak még Árpád-korban keletkezett vízimalmok. A Zsámbéki-medencében a katonai felmérések alapján elsősorban patakmalom

működtek. A patakalmok nem közvetlen az adott vízfolyás mellett kétesült, hanem az abból ágazó malomárkok vagy malomcsatornák mentén. Ez azzal magyarázható, hogy a malomárkok és csatornák kedvezőbb feltételeket biztosítottak a malom működéséhez, mert esetleges nagy esőzés során ha a fő vízfolyásnál helyezkedik el a malom, akkor a megnövekedett vízhozam kárt tehet a malom szerkezetében. A malomárok és a patak elágazásánál zsilippel ellátott gátat vagy duzzasztógátat építettek, ezzel lehetőséget adva a víz mennyiségének szabályozására, melyet az árokba tereltek. (URL20)

9 JAVASLATOK

A terepbejárások és a Zsámbéki Tájvédelmi Egyesület által szervezett tájrégészeti előadás (Dr.Czajlik Zoltán, szóbeli adatközlő, 2025) tapasztalataira és megfigyeléseimre hagyatkozva úgy gondolom, hogy kijelenthetem, a helyi lakosok számára is fontos, hogy az identitásképző, különleges tájelemeik védve legyenek. Az előadás meghallgatására is sok helyi fáradt be a Zsámbéki Művelődési Házba, hogy megismerjék az évek során feltárt tájrégészeti lelőhelyeket, illetve a lelőhelyen feltárt adatok eredményét. A sok malom rom, kőhíd, kőkereszt, fészület ugyan helyi védelemben részesül, én úgy figyeltem meg, hogy a lakosok buzgón igyekeznek a szervezett eseményeken részt venni, mely legyen az egy terület megtisztítása, helyrehozatala, fontos nekik, hogy megőrizték lakóterületük, szülővárosuk épségét, egységességét, egyediségét.

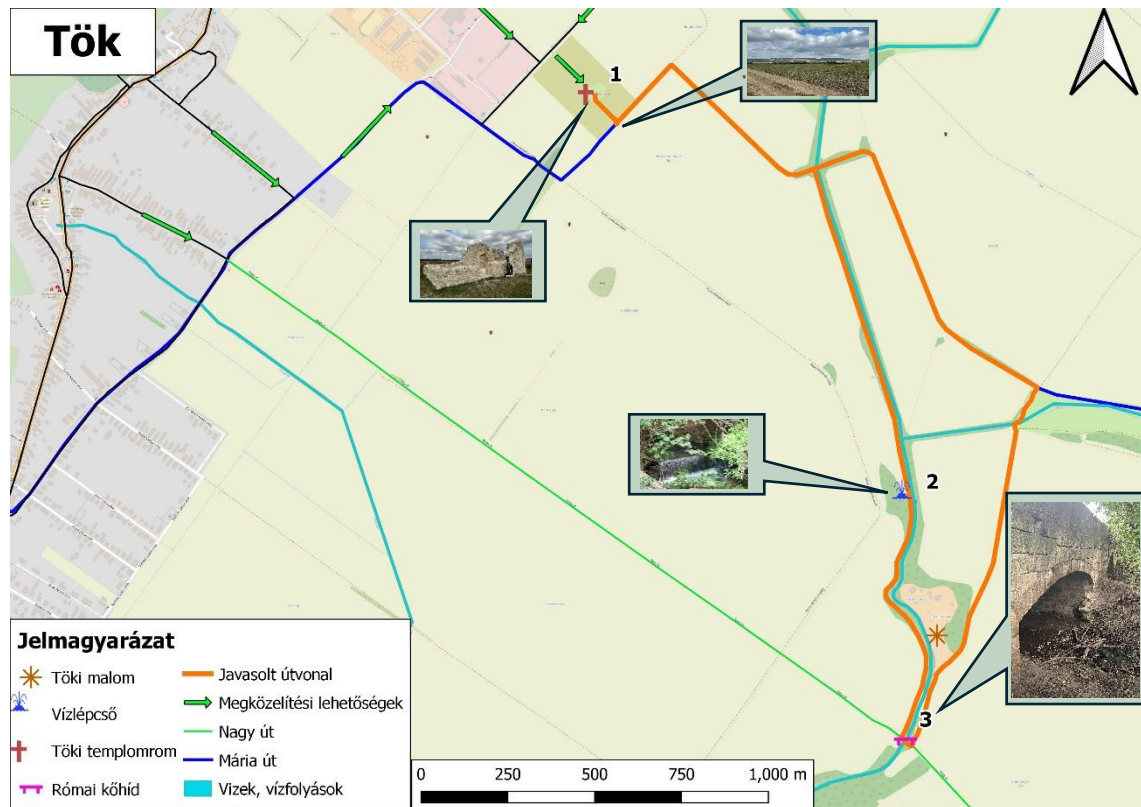
9.1 TÖRTÉNETI UTAKAT, HIDAKAT BEMUTATÓ TANÖSVÉNY

Javaslataimat Tök példáján alakítottam ki, mert szerintem méltó módon bemutatatható a 13.század óta tanúskodó romtemplom. A romtemplomot egy 2022-ben indult projekt keretein belül renoválták a környezetével együtt és ezzel biztosították a kétoldalú átjárhatóságot a templomhoz, mivel a romnál elhalad a Mária zarándokút, ezzel nem csak a zarándokúton áthaladók helyzetét könnyítették meg, hanem azon látogatókét is, akik csak a templomromot tekintenék meg.

Ehhez hasonlóan az én javaslatom Tök és Zsámbék közötti térségre irányulna. Több gyalogos bemutatóút, terület kialakítását javaslom. (31.ábra) Sok irányból megközelíthető a településen áthaladó főútról. Az út egy rövid szakasza a Mária zarándokúton vezetne, de a Békás-patakon nem haladna át. Több állomásból állna, állomásonként 1-1 ismeretterjesztő tábla lenne kihelyezve, ezen táblák ismertetnék az

adott állomáson található érték rövid történetét, jelentőségét. Az első a töki templomrom lenne, innen indulna az út Budajenő irányába, majd a Békás-patak mentén haladna Dél

32. ábra: A javasolt bemutatóút és állomásai (Saját ábra, saját fényképek, alaptérkép forrása: OpenStreetMap, vízlépcső fényképének forrása: Google, MapEdit, 2025 január)

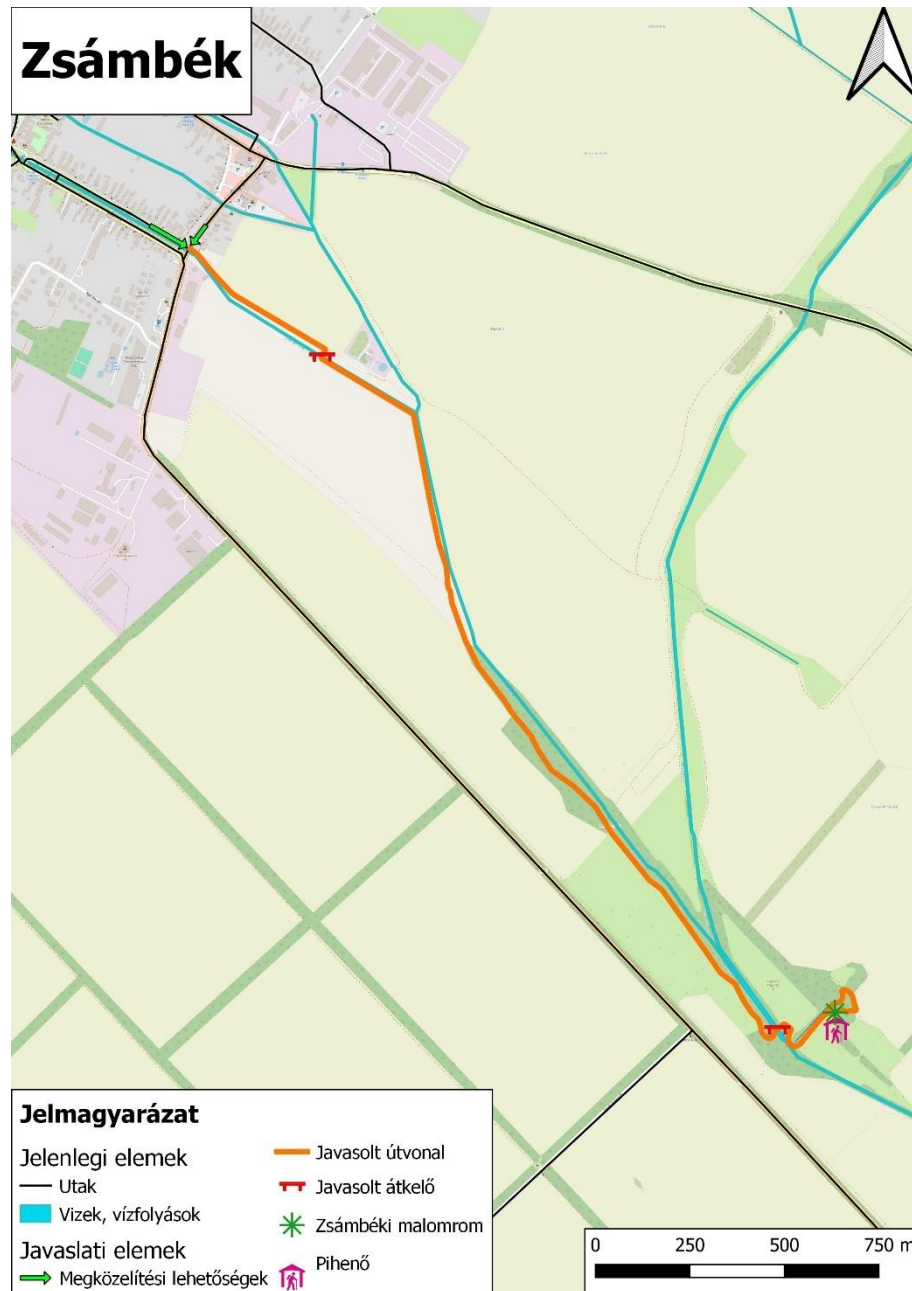

felé. Az út során megtekinthető lehetne a Békás-patak vízlépcsője a festői tájjal, ez lenne a második állomás. A bemutatóút a „Nagy út” -nak nevezett római kori útba torkolna és ezzel a látogatók eljuthatnának a Római kőhídhöz, ami a végső állomás lenne. Véleményem szerint sok érdeklődőt vonzana ezzel. Ezt az állításomat arra alapozom, hogy többen ellátogattak már a hídhöz, viszont a környezete az elmondások alapján nincsen jó állapotban és nehezen is megközelíthető, így, ha lenne egy kifejezett útvonal például a kőhídhöz, a látogatók szívesebben indulnának útnak, ha tudomásuk lenne róla, hogy egyszerűen eljuthatnak oda.

9.2 TÖRTÉNETI EGYEDI TÁJÉRTÉK BEMUTATÁSA

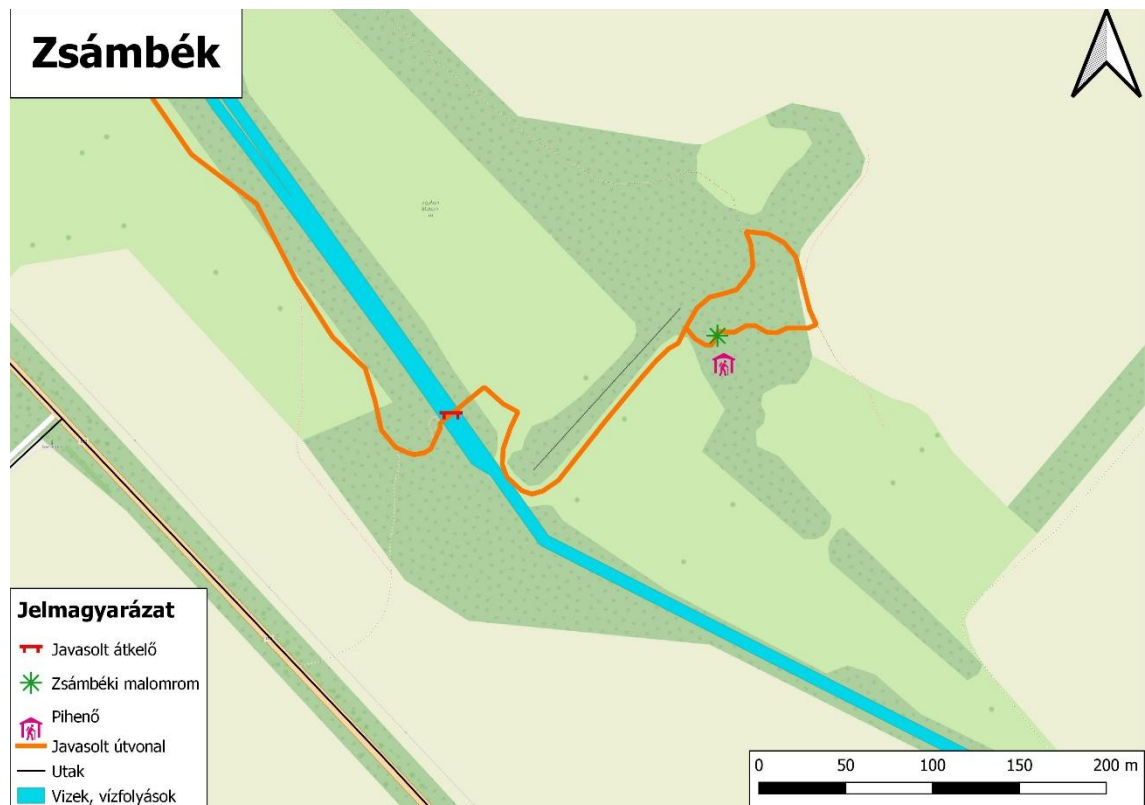
A másik javaslatom inkább területi bemutató lenne egy rövid körtúrával. (33. ábra) A Zsámbékról Herceghalomra vezető 102-es számú főút mellett fekszik egy vízimalom rom, ami 1785 körül épült. Kutatásom során felleltem, hogy egy geoláda is található a

33. ábra: Javasolt bemutatótút és terület a Zsámbéki vízimalomromnál (Saját ábra, alaptérkép forrása: OpenStreetMap)

malom területén, ezáltal javasolnám a malom rom környezetének megújítását és a malom falainak konzerválását, hogy a balesetveszély elháruljon. Megközelíthető Zsámbékról a Herceghalmi út és Etyeki út csomópontjától gyalogosan és autóval is. A gyalogosút a korábban említett csomóponttól indulna a Zsámbéki patak mentén, majd áthaladna azon. A patakon javasolnék létesíteni egy átkelőt, mert a biztonságos átkelés nincs biztosítva a patak ezen szakaszán. A gyalogosút a malomromig a Zsámbéki – és Békás-patak mentén haladna, majd egy újabb javasolt átkelő következne, ez az amit az egyik legfontosabbnak tartok, mert a látogatókat ez az egyik szempont ami eltántorította kirándulásuk

34. ábra: Javasolt bemutatóterület a Zsámbéki vízimalomromnál (Saját ábra, alaptérkép forrása: OpenStreetMap)

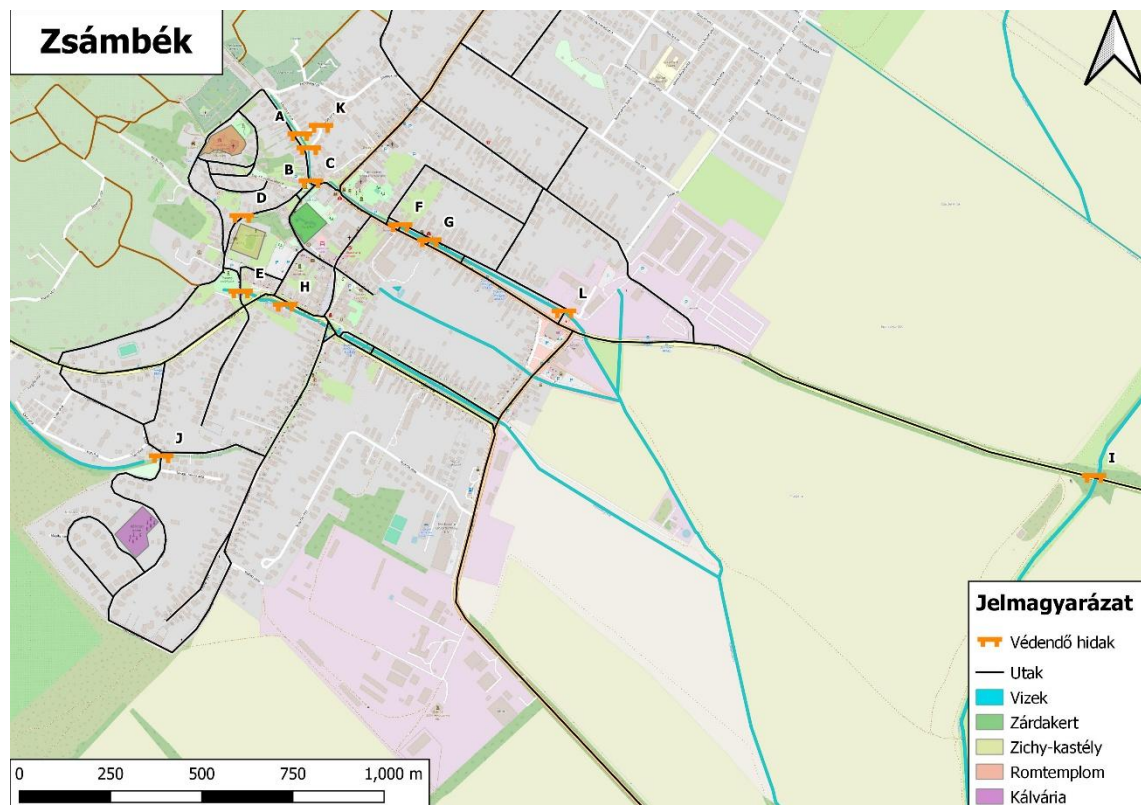

megkezdésétől. Ezzel az ötlettel egy gyalogosoknak, de akár kerékpárral is igénybevehető átjárót kellene biztosítani, hogy biztonságosan át lehessen kelni a patak egyik oldaláról a másikra. A helyrehozott rom környezetébe egy pihenőt is javasolnék, padokat, asztalokat, hogy a látogatók le tudjanak ülni megpihenni a bejárás során. (34.ábra) Véleményem szerint remek helyet lehetne teremteni a romból és a környező területéből, ezáltal bemutatható lenne maga a malom és Zsámbék egy méltó módon megőrzött több, mint 200 éves romemléket őrizhet, emellett a fiatalabb generációnak is attrakció lehet és a geoládát keresők figyelmét is jobban felkeltené. Azért tartom fontosnak a területet bejárhatóvá tenni, mert a geoláda kapcsán olvastam megjegyzéseket, hogy nagyon nehezen megközelíthető a rom, ezért alapos felkészülés után javasolják a ládát keresőket elindulni a felfedezésre.

9.3 TÖRTÉNETI UTAKHOZ KAPCSOLÓDÓ TÁJELEMEK VÉDETTÉ NYILVÁNÍTÁSA

Továbbá javasolnám a 35. ábrán szemléltetett hidak védetség alá vonását, melyet a 36. ábrán táblázatosan is bemutatok. Településkép szempontjából kiemelten fontos lenne, hiszen ezen hidak olyan utak mentén helyezkednek el, melyek nagy forgalommal bírnak, emellett a Magyar utca 3 kőhídja a történelmi városmagon belül található. A térképen J-vel jelölt híd teljes felújításra szorult az első terepbejárások idején, de szerencsére ez megtörtént, újra használható.

35. ábra: Helyi védelemre javasolt hidak Zsámbékon (Saját ábra, alaptérkép forrása: OpenStreetMap)

36. ábra: Helyi védelemre javasolt hidak táblázatba foglalva (Saját táblázat)

Jelölés	Név	Település	Típus	Építés ideje	Beavatkozás szükségessége	Védettségi javaslat
A	Rácváros utca 12.sz. előtti híd	Zsámbék	Egylyukú híd	Nem ismert	Nem szükséges	Helyi
B	Rácváros utca 16.sz. előtti híd	Zsámbék	Egylyukú híd	Nem ismert	Nem szükséges	Helyi
C	Városháza előtti híd a Petőfi Sándor utcában	Zsámbék	Egylyukú híd	Nem ismert	Nem szükséges	Helyi
D	Táncsics Mihály utca 13.sz. előtti híd	Zsámbék	Egylyukú híd	Nem ismert	Növényzettől való megtisztítás	Helyi
E	Kecske Park híd	Zsámbék	Egylyukú híd	1930	Nem szükséges	Helyi
F	Magyar utca 20-31.sz. előtti híd	Zsámbék	Egylyukú híd	1930	Nem szükséges	Helyi
G	Magyar utca 32-47.sz. előtti híd	Zsámbék	Egylyukú híd	1940	Tartószerkezet felújítása indokolt	Helyi
H	Mányi út 5-6	Zsámbék	Egylyukú híd	1950	Híd környezetében a növényzetet gyéríteni kell	Helyi
I	1102-es számú főút hídja a Békás-patak felett	Zsámbék	Egylyukú híd	Nem ismert	Nem szükséges	Helyi
J	Csap utca - Kálvária utca csomópontjában levő híd	Zsámbék	Egylyukú híd	Nem ismert	Nem szükséges	Helyi
K	Jóvilág utca 1-3. sz. előtti híd	Zsámbék	Egylyukú híd	1916	Nem szükséges	Helyi
L	Magyar utca 60	Zsámbék	Egylyukú híd	1970	Nem szükséges	Helyi

10 ÖSSZEFOGLALÁS

A történeti utak a kultúrtájak legősibb történeti tájhasználatainak tekinthetők. Szakdolgozatomban a Zsámbéki-medence történeti útvonalait, hídjait és az utakhoz kapcsolódó egyedi tájértékeket dolgoztam fel. A mintaterületem nyolc települést foglal magába, mely Zsámbék, Tök, Perbál, Tinnye, Budajenő, Telki, Páty és Herceghalom. Zsámbék és környéke már a római korban, majd a középkor alatt is központi szerepet töltött be, ezért a medencét behálózó utak egy része történeti előzményekkel rendelkezik. Érinti a területet a Budai-hegyvidéken keresztül Nagykovácsi felé vezető Fehér út, a medencét átszelő Nagy út, valamint a szőlőterületeken számos löszmélyút, horhos. Az utakat és a hozzájuk kapcsolódó tájértékeket három időállapotban digitalizáltam az első katonai felméréstől napjainkig. Huszonkilenc hidat, két romtemplomot, hat templomot/kápolnát, huszonkét út menti keresztet, két hajdani malmot azonosítottam a területen. A hidak részletes vizsgálatát Zsámbékra szűkítettem, mert a terepbejárás során azt tapasztaltam, hogy említésre méltó és számú, történelmi korú hidak elsősorban Zsámbékon találhatóak. Ugyanakkor a terület legrégebbi hídja Tök közigazgatási területén található, melyet javaslatomban egy bemutatóút keretein belül elérhetővé tennék az érdeklődők számára. Az egyik általam javasolt tematikus bemutatóút a töki romtemplomtól indulna további két állomással, ami a Békás-patak mentén haladna egészen a „Római híd” -nak nevezett kőhídig, amin a római kori „Nagy Út” vezet át. Úgy gondolom ezzel a tervezett úttal megfelelően bemutatathatóak lehetnének ezek a tájértékek, az úton haladva pedig festői tájkép látványával lehet haladni a célállomásig. A tematikus út másik szakasza Zsámbék határában egy több, mint 200 éves vízimalom romjához vezet. Azért választottam ezt a területet, mert remek attrakció lenne a túrázók számára minden korosztálynak, de a terület rendkívül nehezen megközelíthető, ezáltal a rom konzerválásával és a terület bejárhatóvá tételével méltó módon megőrizhető lenne Zsámbék még egy romemléke. Javaslataimban emellett kitértem a hidak és kereszték védelem alá vonására, mert jelenleg nem részesülnek kiemelt oltalomban.

11 IRODALOMJEGYZÉK

NYOMTATOTT

Tóth L. (1995): *Magyarország közútjainak története*. Budapest: Közlekedési, Hírközlési és Vízügyi Minisztérium Útgazdálkodási és Koordinációs Igazgatóság, Letöltés dátuma:2024.12.05.

Bárcziné Kapovits Judit (2014): *A Magyarországi zöldút-tervezés tájépítészeti metodikájának megalapozása*. [doktori értekezés] Budapest, Corvinus Egyetem Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola. DOI:10.14267/phd.2015007 Letöltés dátuma: 2025.01.15.

Dinnyés I., Kövári K., Lovag Zs., Tettamanti S., Topál J., Torma I. (1986): *Pest megye régészeti topográfiaja. A budai és szentendrei járás XIII/1. - Magyarország régészeti topográfiaja 7.* [Elektronikus kiad.] Budapest: Akadémia Kiadó, 1986. Letöltés dátuma: 2025.01.15.

A lehatárolt terület településeinek Település Arculati Kézikönyve Letöltés dátuma: 2025.01.17.

T. Mérey Klára: Baranya megye útjai és útmenti települései a 19. sz. elején - Tanulmányok és források Baranya megye történetéből 6. (Pécs, 2000)
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BARM_tanforr_06/?pg=6&layout=s Letöltés dátuma: 2025.01.17.

Glaser L.(1929): Dunántúl középkori úthálózata. *Századok – 1929-1930 1.Értekezések. LXII.Évf.1-3.szám. 1929.Január- márc.* 156.old. Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. Letöltés dátuma: 2025.01.18.forrás:

https://adt.arcanum.com/hu/view/Szazadok_1929-1930/?query=glaser+lajos+dun%C3%A1nt%C3%BAI+k%C3%B6z%C3%A9pkori+%C3%BAth%C3%A1ll%C3%B3zata&pg=155&layout=s

Firnigl A.(2007): A római kori úthálózat nyomai a Balaton-felvidéki történeti tájban. *4D - Tájépítészeti és Kertművészeti Folyóirat 5-8. 2007 / 7. szám.* Letöltés dátuma: 2025.01.23.forrás:

https://adt.arcanum.com/hu/view/KerteszetiEgyetem_4Dfolyoirat_2007/?query=r%C3%B3mai+kori+utak&pg=180&layout=s

Tóth L. (1995): *Magyarország közútjainak története*. Budapest: Közlekedési, Hírközlési és Vízügyi Minisztérium Útgazdálkodási és Koordinációs Igazgatóság (1.,2.,3. ábra)

Tombor I.(1955): *Zsámbék*. Budapest: Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1955

K. Németh A., Máté G.: (2020): *Horhosok, puszták, bűvölikak*. STUDIA ETHNOLOGICA HUNGARICA XX. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2020. letöltés dátuma: 2025.03.30.

Ottományi K. (2007): *A Római kor emlékei Pest megyében (Őslakosság, településszerkezet, temetkezés, vallás, betelepített barbárok)*. Pest megye monográfiája I/1. 249-341. Letöltés dátuma:2025.02.07.forrás:

https://www.academia.edu/2375164/Ottom%C3%A1nyi_K_A_R%C3%93MAI_KOR_EML%C3%89KEI_PEST_MEGY%C3%89BEN_%C5%90SLAKOSS%C3%81G_TEL EP%C3%9CL%C3%89SSZERKEZET_TEMETKEZ%C3%89S_VALL%C3%81S_BE TELEP%C3%8DTETT_BARB%C3%81ROK_?auto=download

Callmeyer F. (2004): *Telki ezer éve*. Budapest, Kalangya Kkt., 2004.

Zsámbék hídvizsgálati jelentései 2021 Letöltés dátuma: 2025.10.03.

Zsámbék hídvizsgálati jelentései 2024 Letöltés dátuma: 2025.10.03.

Alberta C., Maurizio B. (2021): CYCLING & WALKING FOR REGIONAL DEVELOPMENT, pp 85-103

INTERNETES FORRÁSOK

URL1: <https://nagykovacsi.hu/nagykovacsi-tortenete-fekvese> Letöltés dátuma:2025.03.19.

URL2: <https://romvandor.hu/programhelyszinek/toki-romtemplom/> Letöltés dátuma:2025.03.19.

URL3: <https://kozepkoritemplom.hu/tok-toki-romtemplom/> Letöltés dátuma:2025.03.19.

- URL4: <https://zsambekinfo.hu/latnivalok/romtemplom-zsambek-2/> Letöltés dátuma:2025.03.19.
- URL5: <https://www.zsambek.hu/vendegeinknek/varostortenet> Letöltés dátuma:2025.03.19.
- URL6: <https://provertes.hu/index.php/kulturtorteneti-ertekek-es-vedelmuk/gazdasagtorteneti-emlekhelyek/mezogazdasag/791-romai-villagazdasag> Letöltés dátuma:2025.03.22.
- URL7: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNeprajz-magyar-neprajz-2/vii-nepszokas-nephit-nepi-vallasosság-A33C/nepi-vallasosság-ABA5/a-katolikus-magyarság-vallasos-eletenek-neprajza-ABA6/egyház-kultusz-es-kozoségi-hagyomány-a-nepéletben-ABEE/kultuszhelyek-es-kultusztargyak-ABEF/szabadteri-keresztek-keposzlopok-es-szobrok-AC35/> Letöltés dátuma:2025.03.31.
- URL8: <https://mkdsz.hu/az-ut-menti-keresztek-oroszaga/> Letöltés dátuma:2025.03.31.
- URL9: <https://zsambekinfo.hu/latnivalok/pestis-kapolna-zsambek/> Letöltés dátuma:2025.03.31.
- URL10: <https://pestvarmegyeimustra.hu/nevezetessegeink/budajeno-nevezetessegei/> Letöltés dátuma:2025.03.31.
- URL11: <https://www.budajeno-plebania.hu/kegyhelyeink/> Letöltés dátuma:2025.03.31.
- URL12: <https://www.telki.hu/index.php/home/tortenelem-foldrajz> Letöltés dátuma:2025.03.31.
- URL13: <https://www.herceghalom.hu/?module=news&action=show&nid=280397> Letöltés dátuma:2025.03.31.
- URL14: https://library.hungaricana.hu/hu/view/SZAK_KOHI_Msz_2001/?pg=260&layout=s&query=t%C3%B6k Letöltés dátuma:2025.05.10.
- URL15: <https://bencsik.rs3.hu/a-hajok-toertene-regi-flottak/507-romai-kori-utak-es-koezlekedes/465-romai-utak-es-koezlekedes> Letöltés dátuma:2025.05.10.
- URL16: <https://www.renatur.hu/blog/154-a-zsambeki-patak-revitalizacioja/> Letöltés dátuma:2025.10.08

URL17: <https://www.kastelyok.com/adatlap.php?details=665> Letöltés dátuma:2025.10.08

URL18: <https://www.telki.hu/index.php/home/nevezetessegek> Letöltés dátuma:2025.10.08

URL19: [https://hu.wikipedia.org/wiki/T%C3%B6k_\(telep%C3%BCI%C3%A9s\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/T%C3%B6k_(telep%C3%BCI%C3%A9s)) Letöltés dátuma:2025.10.12

URL20: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/MagyarNeprajz-magyar-neprajz-2/iii-kezmuvesseg-25ED/a-falu-es-mezovaros-ellatasaban-jelentes-kezmuvesseg-nyersanyag-eloallito-es-feldolgozo-munkaja-2726/vizimalmok-276D/patakalmok-gatasmalmok-2776/> Letöltés dátuma: 2025.10.31.

URL21: <https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/3337/> Letöltés dátuma: 2025.10.31.

URL22: https://en.wikipedia.org/wiki/Historic_roads_and_trails Letöltés dátuma: 2025.10.31.

URL23: Pincesor kép: <https://tortenetekkepekkel.blogspot.com/2015/01/patyi-pincesor.html> Letöltés dátuma: 2025.10.12

URL24: Pestis kápolna: <https://kapolnak.hu/hu/pest-megyei-kapolnak/zsambek-pestis> Letöltés dátuma: 2025.10.12

URL25: <https://budajeno.hu/TAK/> Letöltés dátuma: 2025.10.12

SZÓBELI ADATKÖZLŐK

Dr.Czajlik Zoltán, habilitált egyetemi docens, ELTE Régészettudományi Intézet, 2025.03.21.

12 TERVLAPOK JEGYZÉKE

---

1. tervlap: Úthálózat és utakhoz kötődő tájelemek a Zsámbéki-medencében az Első katonai felmérésen (1783)
2. tervlap: Úthálózat és utakhoz kötődő tájelemek a Zsámbéki-medencében a Második katonai felmérésen (1859)
3. tervlap: Úthálózat és utakhoz kötődő tájértékek a Zsámbéki-medencében napjainkban (2025)
4. tervlap: A történeti utak fennmaradt szakaszai

13 ÁBRAJEGYZÉK

---

1. ábra: : Római kori út részlete Savariából
2. ábra: Római út keresztmetszete
3. ábra: Főbb utak az Árpád-korban
4. ábra: A Zsámbéki-medence elhelyezkedése és az érintett települések
5. ábra: A Zsámbéki romtemplom
6. ábra: Híd Budajenő határánál
7. ábra: Kőkereszt a Fő utca mentén Telkiben
8. ábra: Pátyi pincesor
9. ábra: : Fakereszt egy herceghalmi major területén
10. ábra: Első (A) és második (B) Katonai felmérés úthálózata
11. ábra: A Zsámbéki-medence jelenlegi úthálózata
12. ábra: A történeti utak fennmaradt szakaszai
13. ábra: Mélyúton felfele a Nyakas-hegy tetejére
14. ábra: Zsámbék, Tök és Páty horhosai
15. ábra: Római települések, utak
16. ábra: Utak és hidak az első (A) és második (B) katonai felmérés idején
17. ábra: Hidak az első katonai felmérés idején
18. ábra: Hidak a második katonai felmérés idején
19. ábra: A vizsgált hidak Zsámbékon
20. ábra: Kőhíd a Magyar utcában (F)
21. ábra: Kecske park hídjá

- 22.ábra: Táncsics Mihály utca hídja
- 23.ábra: Híd a városháza előtt
- 24.ábra: Római kori települések a mintaterületen a mai úthálózattal
- 25.ábra: A töki templomrom
- 26.ábra: Zsámbéki Romtemplom
- 27.ábra: Zsámbéki Pestis Kápolna
- 28.ábra: Telki Szent István templom
- 29.ábra: Szoborcsoport Telkiben
- 30.ábra: Kőkereszt Zsámbék határában
- 31.ábra: Zsámbéki vízimalom romja
- 32.ábra: A javasolt bemutatóút és állomásai
- 33.ábra: Javasolt bemutatóút és terület a Zsámbéki vízimalomromnál
- 34.ábra: Javasolt bemutatóterület a Zsámbéki vízimalomromnál
- 35.ábra: Helyi védelemre javasolt hidak Zsámbékon
- 36.ábra: Helyi védelemre javasolt hidak táblázatba foglalva
- 37.ábra: Városháza előtti híd a Petőfi Sándor utcában
- 38.ábra: Rácváros utca 12.sz. előtti híd
- 39.ábra: "Római" kőhíd Tök településen
- 40.ábra: Magyar utca 60. sz. előtti híd
- 41.ábra: Csap utca - Kálvária utca csomópontjában levő híd
- 42.ábra: Magyar utca 60. sz. előtti híd melletti gyalogoshíd
- 43.ábra: Csap utca - Kálvária utca csomópontjában levő híd
- 44.ábra: Rácváros utca 16.sz. előtti híd
- 45.ábra: Híd Budajenő határánál
- 46.ábra: "Római" kőhíd Tök településen
- 47.ábra: Jóvilág utca 1-3. sz. előtti híd
- 48.ábra: Kőkereszt Zsámbékon a Petőfi Sándor utcában
- 49.ábra: Kőkereszt Zsámbékon a Barackos utcában
- 50.ábra: Kőkereszt Zsámbékon a Régi Szomori úton
- 51.ábra: Kőkereszt Zsámbékon a Herceghalmi úton
- 52.ábra: Kőkereszt Zsámbékon a Bicskei utcában
- 53.ábra: Kőkereszt Zsámbékon a 1102-es mellékúton
- 54.ábra: Kőkereszt Perbálon a 1103-as mellékúton
- 55.ábra: Kőkereszt Perbálon a 1103-as mellékúton
- 56.ábra: Kőkereszt Perbálon a 102-es főúton
- 57.ábra: Kőkereszt Budajenőn a Fő utcában
- 58.ábra: Kőkereszt Budajenőn a Hilltop sétányon
- 59.ábra: Kőkereszt Perbálon a 1103-as mellékúton
- 61.ábra: Szoborcsoport Telkiben a Fő utcában
- 62.ábra: Kőkereszt Pátyon a Telki úton
- 63.ábra: Kőkereszt Pátyon a Somogyi Béla úton
- 64.ábra: Telki Szent István templom
- 65.ábra: A töki templomrom
- 66.ábra: Zsámbéki Keresztelő Szent János templom
- 67.ábra: Történelmi városmagból rálátás a zsámbéki romtemplomra
- 68.ábra: Történelmi városmag utcája a Táncsics Mihály utca

- 69.ábra: Történelmi városmag utcája a Táncsics Mihály utca a Zichy-kastéllyal
- 70.ábra: Hilltop sétányról vezető út Budajenőn
- 71.ábra: Történelmi városmag Zsámbékon
- 72.ábra: Kilátás a Mária út egy szakaszáról a javasolt körtúra útvonalról
- 73.ábra: A szoborcsoport és a Fő út kapcsolata Telkiben
- 74.ábra: A Magyar utcát összekötő híd és környezete Zsámbékon

14 MELLÉKLETEK

---

37. ábra: Városháza előtti híd a Petőfi Sándor utcában (Saját fénykép, Zsámbék, 2024.11.15.)

38. ábra: Rácváros utca 12.sz. előtti híd (Saját fénykép, Zsámbék, 2024.11.15.)

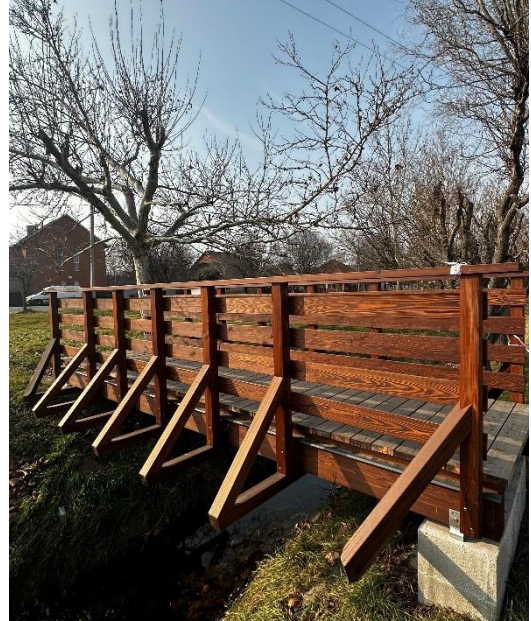
39. ábra: "Római" kőhíd Tök településen (Saját fénykép, Tök, 2025.10.15.)

40. ábra: Magyar utca 60. sz. előtti híd (Saját fénykép, Zsámbék, 2025.02.07.)

41. ábra: Csap utca - Kálvária utca csomópontjában levő híd (Saját fénykép, Zsámbék, 2025.10.15.)

42. ábra: Magyar utca 60. sz. előtti híd melletti gyalogoshíd (Saját fénykép, Zsámbék, 2025.02.07.)

43. ábra: Csap utca - Kálvária utca csomópontjában levő híd (Saját fénykép, Zsámbék, 2025.10.15.)

44. ábra: Rácváros utca 16.sz. előtti híd (Saját fénykép, Zsámbék, 2024.11.15.)

45. ábra: Híd Budajenő határánál (Saját fénykép, Budajenő, 2024.12.10.)

46. ábra: "Római" kőhíd Tök településen (Saját fénykép, Tök, 2025.10.15.)

47. ábra: Jóvilág utca 1-3. sz. előtti híd (Saját fénykép, Zsámbék, 2025.10.15.)

48. ábra: Kőkereszt Zsámbékon a Petőfi Sándor utcában (Saját fénykép, Zsámbék, 2024.12.10.)

49. ábra: Kőkereszt Zsámbékon a Barackos utcában (Saját fénykép, Zsámbék, 2024.12.10.)

50. ábra: Kőkereszt Zsámbékon a Régi Szomori úton (Saját fénykép, Zsámbék, 2024.12.10.)

51. ábra: Kőkereszt Zsámbékon a Herceghalmi úton (Saját fénykép, Zsámbék, 2024.12.10.)

52. ábra: Kőkereszt Zsámbékon a Bicskei utcában *(Saját fénykép, Zsámbék, 2024.12.10.)*

53. ábra: Kőkereszt Zsámbékon a 1102-es mellékúton *(Saját fénykép, Zsámbék, 2024.12.10.)*

54. ábra: Kőkereszt Perbálon a 1103-as mellékúton *(Saját fénykép, Perbál, 2024.12.10.)*

55. ábra: Kőkereszt Perbálon a 1103-as mellékúton *(Saját fénykép, Perbál, 2024.12.10.)*

56. ábra: Kőkereszt Perbálon a 102-es főúton
(Saját fénykép, Perbál, 2024.12.10.)

57. ábra: Kőkereszt Budajenőn a Fő utcában
(Saját fénykép, Budajenő, 2024.12.10.)

58. ábra: Kőkereszt Budajenőn a Hilltop
sétányon (Saját fénykép, Budajenő,
2024.12.10.)

59. ábra: Kőkereszt Perbálon a 1103-as
mellékúton (Saját fénykép, Budajenő,
2024.12.10.)

60. ábra: Kőkereszt Telkiben a Fő utcában
(Saját fénykép, Telki, 2024.12.10.)

61. ábra: Szoborcsoport Telkiben a Fő utcában
(Saját fénykép, Telki, 2025.10.15.)

62. ábra: Kőkereszt Pátyon a Telki úton (Saját fénykép, Páty, 2024.12.10.)

63. ábra: Kőkereszt Pátyon a Somogyi Béla úton (Saját fénykép, Páty, 2024.12.10.)

64. ábra: Telki Szent István templom (Saját fénykép, Telki, 2025.10.15)

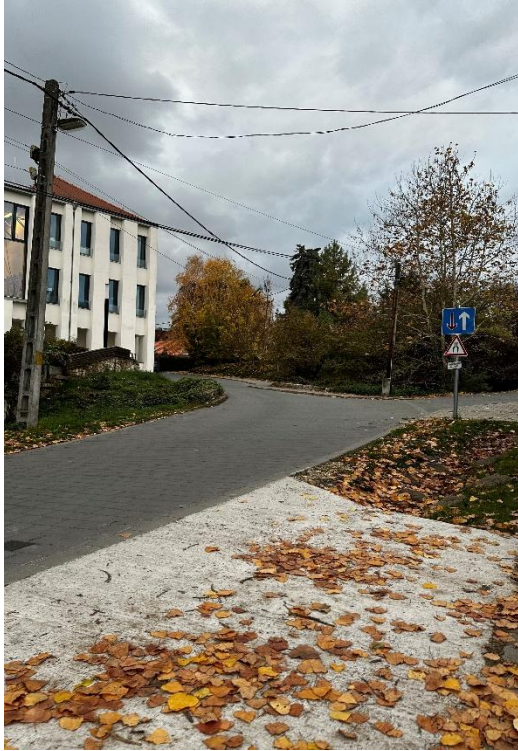
65. ábra: A töki templomrom (Saját fénykép, Tök, 2025.10.15)

66. ábra: Zsámbéki Keresztelő Szent János templom (Saját fénykép, Zsámbék, 2025.03.29)

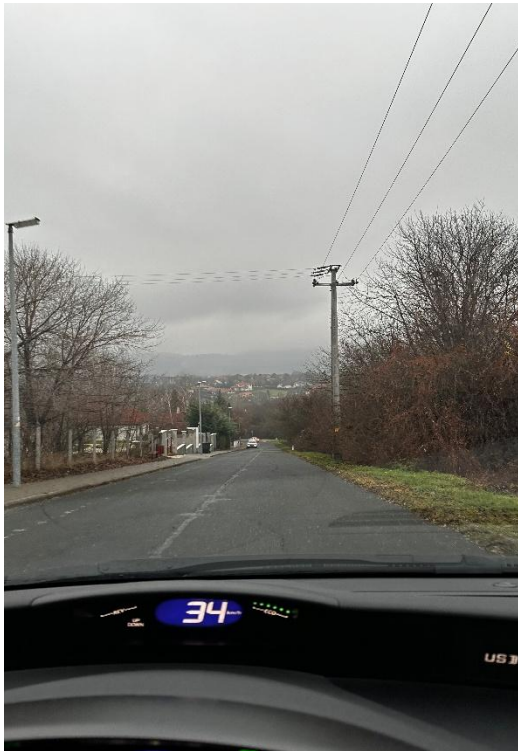
67. ábra: Történelmi városmagból rálátás a zsámbéki romtemplomra (Saját fénykép, Zsámbék, 2025.03.29)

68. ábra: Történelmi városmag utcája a Táncsics Mihály utca (Saját fénykép, Zsámbék, 2025.03.29)

69. ábra: Történelmi városmag utcája a Táncsics Mihály utca a Zichy-kastéllyal (Saját fénykép, Zsámbék, 2025.03.29)

70. ábra: Hilltop sétányról vezető út Budajenőn (Saját fénykép, Budajenő, 2024.12.10.)

71. ábra: Történelmi városmag Zsámbékon (Saját fénykép, Zsámbék, 2025.03.29)

72. ábra: Kilátás a Mária út egy szakaszáról *(Saját fénykép, Tök, 2025.10.15)*

73. ábra: A szoborcsoport és a Fő út kapcsolata Telkiben *(Saját fénykép, Telki, 2024.12.10.)*

74. ábra: A Magyar utcát összekötő híd és környezete Zsámbékon *(Saját fénykép, Zsámbék, 2025.02.07.)*

2. Tervlap

Úthálózat és utakhoz kötődő tájelemek a Zsámbéki-medencében a Második katonai felmérésen (1859)

Készítette: Szabó Henrietta Al-Qahirah

Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék

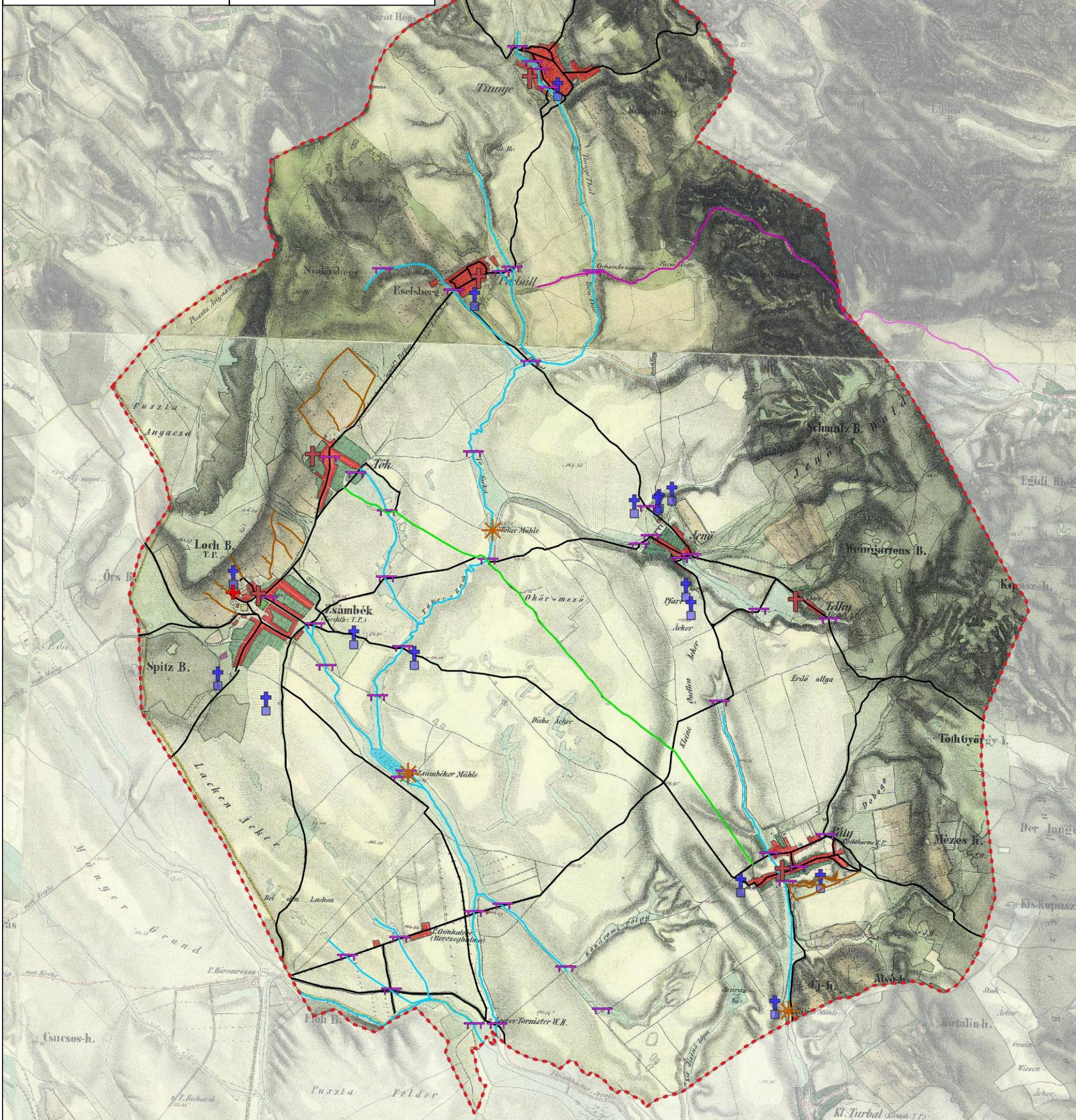
Lapméret: A3

Dátum: 2025

MATE

MAGYAR AGRÁR- ÉS ÉLETTUDOMÁNYI EGYETEM

Térképészeti, Településtervezési és Díszkertészeti Intézet

Jelmagyarázat

--- Tervezési terület határa	✚ Templom	■ Kálvária
— Hidak	— Szőlős mélyút	■ Zárdakert
✚ Út menti keresztek	— Feltételezett Fehér út	■ Beépített terület
✚ Malom	— Feltételezett Nagy út	■ Zichy-kastély
✚ Romtemplom	— Utak	
	— Vizek, vízfolyások	

3. Tervlap

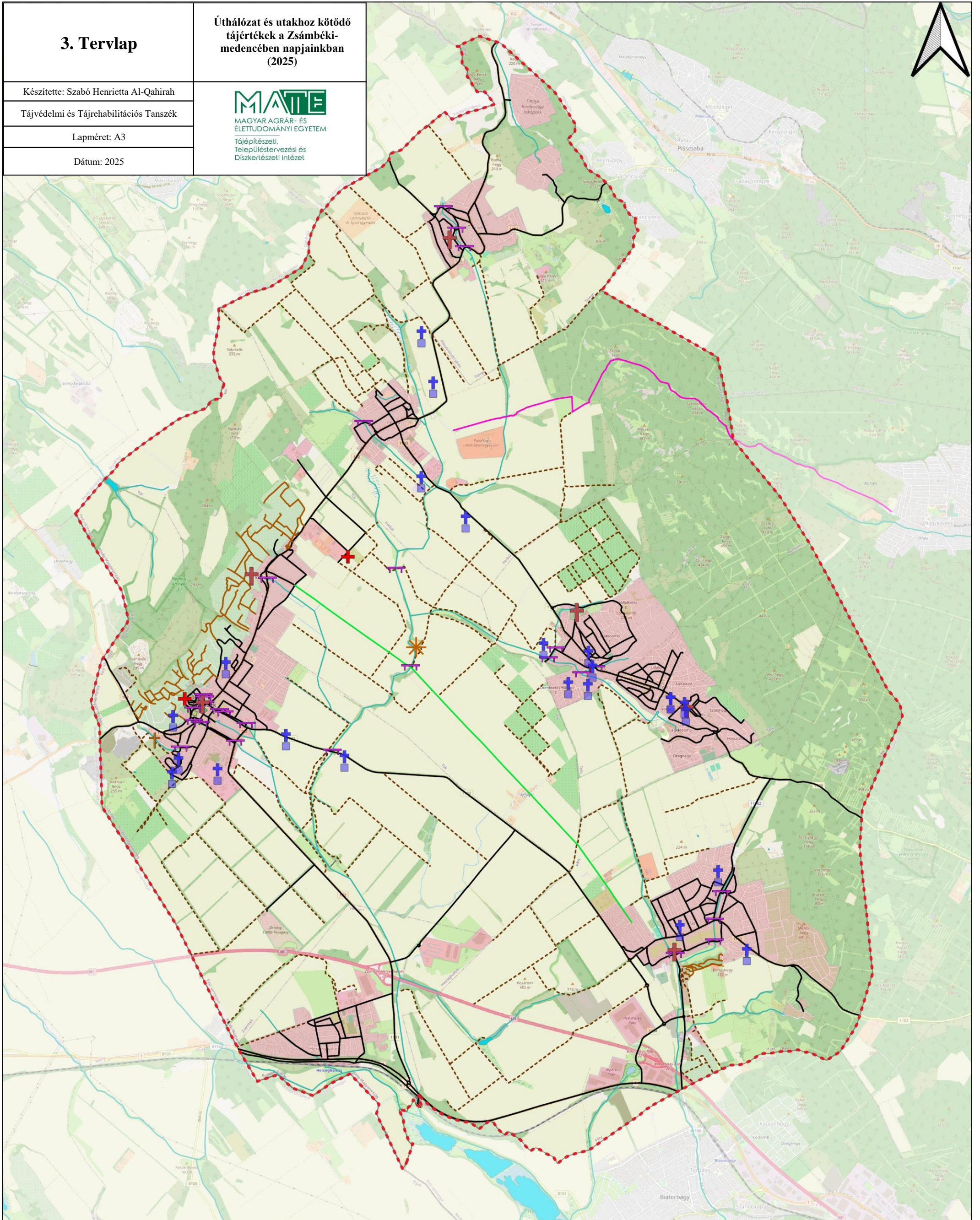
Úthálózat és utakhoz kötődő
tájértékek a Zsámbéki-
medencében napjainkban
(2025)

Készítette: Szabó Henrietta Al-Qahirah

Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék

Lapméret: A3

Dátum: 2025

Jelmagyarázat

- - - Tervezési terület határa	✚ Romtemplom	- - - Földutak	■ Kálvária
— Hidak	✚ Templom	— Fehér út	■ Zárdakert
✚ Út menti keresztek	✚ Kápolna	— Nagy út	■ Beépített terület
✚ Malom	— Szőlős mélyutak	— Utak	■ Zichy-kastély
		— Vizek, vízfolyások	

4. Tervlap

A történeti utak fennmaradt szakaszai

Készítette: Szabó Henrietta Al-Qahirah

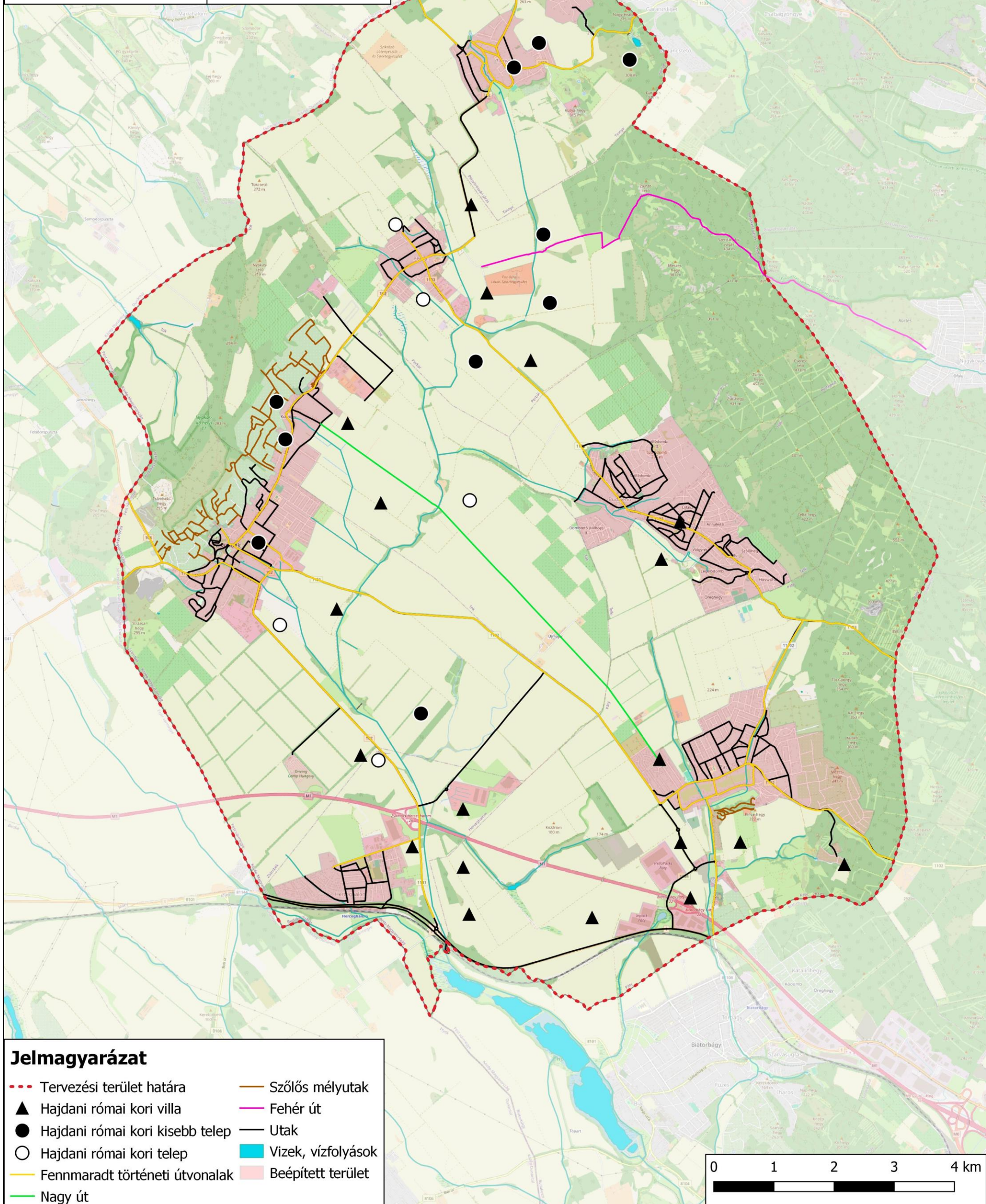
Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék

Lapméret: A3

Dátum: 2025

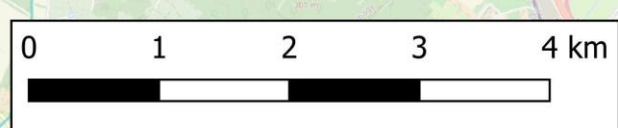

Tájépítészeti,
Településtervezési és
Díszkertészeti Intézet

Jelmagyarázat

- - - Tervezési terület határa
- ▲ Hajdani római kori villa
- Hajdani római kori kisebb telep
- Hajdani római kori telep
- Fennmaradt történeti útvonalak
- Nagy út
- Szőlős mélyutak
- Fehér út
- Utak
- Vizek, vízfolyások
- Beépített terület

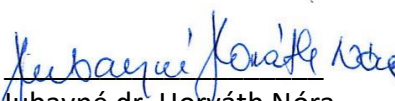
NYILATKOZAT

Szabó Henrietta Al-Qahirah (név) (hallgató Neptun azonosítója: CGZTT7) konzulenseként nyilatkozom arról, hogy a záródolgozatot/szakdolgozatot/diplomadolgozatot/portfóliót¹ áttekintettem, a hallgatót az irodalmi források korrekt kezelésének követelményeiről, jogi és etikai szabályairól tájékoztattam.

A záródolgozatot/szakdolgozatot/diplomadolgozatot/portfóliót a záróvizsgán történő védelemre javaslom / nem javaslom².

A dolgozat állam- vagy szolgálati titkot tartalmaz: igen nem^{*3}

Kelt: 2025. év 11. hó 03. nap

Hubayné dr. Horváth Nóra
belső konzulens

---

¹ A megfelelő dolgozattípus meghagyása mellett a többi típus törlendő.

² A megfelelő aláhúzendó.

³ A megfelelő aláhúzendó.

MATE Szervezeti és Működési Szabályzat

III. Hallgatói Követelményrendszer

III.1. Tanulmányi és Vizsgaszabályzat

6.13. sz. függelék: A MATE egységes szakdolgozat / diplomadolgozat / záródolgozat / portfólió készítési útmutatója

4.2. sz. melléklete: Nyilatkozat a záródolgozat/szakdolgozat/diplomadolgozat/portfólió nyilvános hozzáféréséről és eredetiségéről (módosítva: 2025. október 16.)

NYILATKOZAT

a záródolgozat/szakdolgozat/diplomadolgozat/portfólió nyilvános hozzáféréséről és eredetiségéről

A hallgató neve: Szabó Henrietta Al-Qahirah
A Hallgató Neptun kódja: CGZTT7
A dolgozat címe: Történeti útvonalak és hidak, utakhoz kapcsolódó tájértékek a Zsámbéki-medencében
A megjelenés éve: 2025.
A konzulens intézetének neve: Tájépítészeti, Településtervezési és Díszkertészeti Intézet
A konzulens tanszékének a neve: Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék

Kijelentem, hogy az általam benyújtott záródolgozat/szakdolgozat/diplomadolgozat/portfólió egyéni, eredeti jellegű, saját szellemi alkotásom. Azon részeket, melyeket más szerzők munkájából vettem át, egyértelműen megjelöltem, és az irodalomjegyzékben szerepeltettem. Továbbá kijelentem, hogy a dolgozat elkészítése során alkalmazott mesterséges intelligencia-eszközök (pl. szöveggenerálás, nyelvi javítás, fordítás, adatelemzés) használata nem helyettesítette a saját kutatási és alkotói munkámat, azok alkalmazását a források között vagy a módszertani részben feltüntettem, és a szakmai-etikai elvárásoknak megfelelően jártam el.

Ha a fenti nyilatkozattal valótlant állítottam, tudomásul veszem, hogy a záróvizsga-bizottság a záróvizsgából kizár és a záróvizsgát csak új dolgozat készítése után tehetek.

A leadott dolgozat, mely PDF dokumentum, szerkesztését nem, megtekintését és nyomtatását engedélyezem.

Tudomásul veszem, hogy az általam készített dolgozatra, mint szellemi alkotás felhasználására, hasznosítására a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem mindenkori szellemi tulajdon-kezelési szabályzatában megfogalmazottak érvényesek.

Tudomásul veszem, hogy dolgozatom elektronikus változata feltöltésre kerül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem könyvtári repozitori rendszerébe. Tudomásul veszem, hogy a megvédett és

- nem titkosított dolgozat a védést követően
- titkosításra engedélyezett dolgozat a benyújtásától számított 5 év eltelté után nyilvánosan elérhető és kereshető lesz az Egyetem könyvtári repozitori rendszerében.

Kelt: 2025. év 11. hó 03. nap

Hallgató aláírása

Hallgatók, doktoranduszok nyilatkozata mesterséges intelligencia (MI) alkalmazásáról

1. Általános adatok

Hallgató neve:	Szabó Henrietta Al-Qahirah
Neptun-kódja:	CGZTT7
Képzési szint (a megfelelőt jelölje X-szel):	☒ BSc/BA ☐ MSc/MA ☐ Doktori (PhD) ☐ Egyéb: .....
Tantárgy neve/kódja*:	Szakdolgozatkészítés
A munka címe:	Történeti útvonalak és hidak, utakhoz kapcsolódó tájértékek a Zsámbéki-medencében

* doktori értekezés esetén nem kitöltendő

2. Nyilatkozat az MI használatáról

Alulírott, etikai felelősségem teljes tudatában az alábbi nyilatkozatot teszem:

(Kérjük, válasszon egyet az alábbi lehetőségek közül!)

- A) Nem alkalmaztam mesterséges intelligencia rendszert vagy szolgáltatást.
(Amennyiben ezt jelölte, a további táblázatok kitöltése nem szükséges.)
- B) Alkalmaztam mesterséges intelligencia rendszert vagy szolgáltatást.
(Kérjük, töltsse ki a vonatkozó táblázatokat!)

3. A mesterséges intelligencia használatának részletezése

I. TÁBLÁZAT: Asszisztensi vagy kisebb mértékű felhasználás (pl. fordítás, nyelvi korrektúra, ötletelés stb.)

(Ezen felhasználások esetében a konkrét promptok és válaszok csatolása nem szükséges.)

A felhasználás célja	Alkalmazott MI-eszköz neve és verziója	Érintett rész (ha nem a szöveg egészére vonatkozik)
Ötletgyűjtés, nyelvi korrektúra	ChatGPT	Szöveg egészére vonatkozik

II. TÁBLÁZAT: Jelentős tartalmi hozzájárulás (pl. egy teljes ábra vagy egy hosszabb szövegrész generálása)

(Ezekben az esetekben a felhasznált kulcsfontosságú promptok és az MI által adott nyers válaszok dokumentálása és a munka mellékletében való csatolása szükséges.)

A felhasználás célja	Alkalmazott eszköz verziója, elérhetősége	MI-neve,	Az érintett fejezet / ábra / táblázat pontos sorszáma	A prompt-naplót tartalmazó melléklet bejegyzésének sorszáma

3/A. Oktató által előírt kiegészítő szabályok (ha vannak)

Amennyiben az adott tantárgy oktatója vagy témavezetője az MI-eszközök használatára vonatkozóan külön szabályokat vagy elvárásokat határozott meg, kérjük, az alábbi mezőben foglalja össze ezeket:

Pl. az MI használatának tilalma bizonyos feladattípusokra; csak konkrét eszköz használata engedélyezett; eltérő hivatkozási elvárások; dokumentációs forma stb.

Oktató vagy témavezető által előírt szabályok:

.....

.....

.....

.....

4. Minden hallgatóra vonatkozó nyilatkozat:

Kijelentem, hogy az MI által esetlegesen generált tartalmakat minden esetben kritikailag felülvizsgáltam, szerkesztettem és a munkába illesztettem. A leadott munka minden eleméért, annak eredetiségéért és tudományos helytállóságáért teljes körű felelősséget vállalok. Tudomásul veszem, hogy a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem a benyújtott munkát mesterséges intelligencia detektorral ellenőrizheti, és eljárást kezdeményezhet, amennyiben a nyilatkozatom valótlan vagy hiányos.

Kelt: Dunaharaszti, 2025. 11. hó 03. nap

.....

Hallgató aláírása

.....

Konzulens/Témavezető aláírása